

KLAAS STEUR

Prof. Dr. Klaas Steur, een Hollandse *Nieuwe Theoloog*

Eindwerkstuk in het kader van de bacheloropleiding Theologie en
Levensbeschouwing, Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing,
Lesplaats Amsterdam

Door Charles Vrencken, Studentnummer 2049264
Begeleid door docent Drs. P. Hoogeveen
Utrecht, 14 augustus 2008

V o o r w o o r d

Zouden de *Nieuwe Theologen* ons nog iets te zeggen hebben in de XXIe eeuw? Daar besluit ik deze scriptie mee, ook ik ontkom niet aan deze vraag.

Het gaat in deze scriptie over een strakke hiërarchische neo-Thomistische Kerk in de vooroorlogse tijd en een Kerk die vrijheid zocht, meer democratie na de oorlog, met name door toedoen van de Nouveaux Théologiens. Prof. Dr. Klaas Steur wilde net als de Nouveaux théologiens tradities voortzetten, maar wel op een manier dat er leven in zat. Hij stond open voor vernieuwingen, was nieuwsgierig naar andere tijden, andere mensen. Zijn lesgeven aan het Groot-Seminarie was vooral pastoraal getint. Naar Jezus' woorden "Is er onder jullie iemand die zijn kind als het om een brood vraagt, een steen zou geven?"¹ De Nieuwe Theologie (NTh) werd als een bedreiging ervaren door Rome, niet onterecht zoals een van mijn bronnen meent: het bracht onrust en er kon een volwaardig alternatief voor het Instituut ontstaan. Vraag is of de NTh zich dat zelf realiseerde? De NTh heeft een aanzet gegeven tot grotere pluriformiteit binnen de Kerk, maar is in omvang, plaats en tijd beperkt gebleven. Het Tweede Vaticaans concilie heeft zeker ideeën over genomen van Nieuwe Theologen. Na het IIe Vaticaans concilie maakte de NTh-beweging al snel plaats voor andere, nieuwe-re theologieën.

Dit is een kerkhistorische scriptie. De kerkhistoricus Fouilloux² wijst op extra handicaps voor kerkhistorisch onderzoek. Hij wijst op de moeilijkheid of onmogelijkheid van het raadplegen van Romeinse versies m.b.t. geschillen. Zeker waar het persoonlijke dossiers betreft, zijn deze voor het wezenlijke deel niet toegankelijk. Een ander probleem waarop hij wijst is: hoe ga je om met de theologie binnen een kerkhistorisch onderwerp. Hij heeft het opgelost door niet-theologische geschiedenis te schrijven over theologie. Zo iets zou dan ook voor mij moeten gelden. En hoe objectief moet je zijn? Jacques Lagroye³, socioloog, meent dat je de Kerk als elk ander instituut moet behandelen. Verdoezelen, bagatelliseren, een wollig vocabulaire, of kerkelijke humor misleiden. In hoeverre is men zich bewust dat dit al verinnerlijkte geloofsideoën zijn? Maar werd er ook niet een stap verder gezet naar de verdere onttovering van de Kerk?

¹ Matteüs 7,7

² Fouilloux, *Une église en quête de liberté*, Paris 1998

³ Lagroye, *la vérité dans l'Eglise catholique*, Paris, 2006

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	2
I. Inleiding en beknopte biografie van Klaas Steur	4
II. <u>Historische context van de Nouvelle Théologie (NTh)</u>	
Inleiding bij de historische context	14
De Kerk vanaf de Franse revolutie	14
Thomisme	15
Modernisme	15
De jaren twintig	16
De Action catholique	17
NTh vanuit Rome gezien	17
NTh vanuit Lyon gezien	18
De Lubac	19
Confrontatie tussen Rome en de NTh	20
De NTh en het verenigingsleven	20
Het Tweede Vaticaans Concilie	21
III. <u>Enkele werken van Steur</u>	
Moraaltheologie en de relaties tussen mensen	22
De rechtvaardigmaking en de oecumene	24
Een andere ecclesiologie / algemeen priesterschap	27
IV. De affaire Steur / de context	31
V. <u>Conclusies</u>	
Hoe is Klaas Steur te situeren binnen de NTh ?	39
Waarin verschilt Klaas Steur van de Nouveaux Théologiens?	41
NTh nú? Wat kunnen we van hen leren?	44
Bibliografie	45

HOOFDSTUK I

Inleiding en beknopte biografie van Klaas Steur

De persoon waar deze scriptie over zal gaan kende ik hiervoor niet: Klaas Steur, later Professor Dr. Klaas Steur. Voor zijn familie steeds *Klaas*.

Wie was Klaas Steur? Hij wist het zelf niet eens goed, hij is er naar op zoek gegaan. Steur aan het woord: “Ik beken U eerlijk, dat ik zelf veel niet wist over mijzelf, maar ik wist zeker dat vele anderen er ook heel veel niet van wisten...”⁴ Als men tegenwoordig de naam Klaas Steur hoort, wordt die vaak in één adem verbonden met “Warmond” en “de affaire Klaas Steur”, dat is jammer. De vraagstelling zal voor mij vooral zijn: **hoe is Klaas Steur te situeren binnen de beweging die “de Nieuwe theologie” is gaan heten**. En, misschien, waar wijkt hij af? In het eerste hoofdstuk: **Inleiding en beknopte biografie van Klaas Steur** zal het vooral gaan over zijn leven. In hoofdstuk II **Historische context van de Nieuwe Théologie (NTh)** zal ik komen te spreken over de Nouvelle Théologie. Daarna zal ik in Hoofdstuk III: **Enkele werken van Steur** aan de hand van drie thema's bespreken die herkenbaar zijn in zijn werk: 1) de Rechtvaardigmaking en de oecumene, 2) een andere ecclesiologie en de discussie rond het algemeen priesterschap en ten slotte 3) moraaltheologie en relaties tussen mensen, Hoofdstuk IV behandelt: **De Affaire Steur / de context**, Hoofdstuk V somt mijn **Conclusies** op.

Relativeren was Klaas Steur eigen. Hij vroeg een student tijdens een mondeling tentamen bij volle maan: “Wat zal God nu vinden van de Maan?”⁵ waardoor de kandidaat geheel uit zijn evenwicht werd gebracht. Van gewone afkomst, intelligent, maakte hij snel carrière binnen de Kerk, waaraan abrupt een einde kwam. Hij werd vervolgens pastoor in een klein dorp, zijn eigen wens. Langzaamaan ontstonden er gezondheidsproblemen en volgde ontluistering. Veel (oudere) mensen uit die tijd zijn hem niet vergeten. Dan moet er toch wel iets bijzonders zijn geweest aan deze man. Een collega van Steur, Nico Greitemann, noemde hem ook wel “introvert en ontoegankelijk”.⁶ Zo lijkt hij niet over gekomen te zijn parochianen of op de Volendammer jongens, die hij met name noemt in het voorwoord van zijn “Lied van Orpheus”: Vijf Volendammer jongens, die geen Latijn verstonden en “die geen voorscholing in de humaniora hadden genoten”⁷ en die hij kennis liet maken met de natuurfilosofie. Ook later gold hij als een identificatiefiguur voor zijn studenten en had hij niet de afstandelijkheid van collega's. Afstandelijk komt Steur ook niet over uit zijn “autobiografie”. In een tijd die niet hield van persoonlijke ontboezemingen waren zijn nooit uitgegeven “memoires” (**Een die bleef**) verrassend open. Gaandeweg merkte ik dat de vragen die Klaas Steur zichzelf stelde tijdloze vragen genoemd kunnen worden, waarmee hijzelf worstelde en waar hij vaak geen antwoorden op kreeg. Zijn leven was geen doorsnee leven en er blijven ook voor mij blinde vlekken in het leven van Steur, ook na het opstel van Dhr. Jacobs, het boekje van Dick Brinkkemper, **Klaas Steur, een groot Volendammer**, het boek **Schipper op Schipper af** van Piet Koning, de verhalen van mensen die hem nog gekend hebben, zoals zijn oudkapelaan uit De Zilk, Pastor Kerklaan, de heer Jaap Schrama en ook na Steur's autobiografie **Een die bleef**, zijn laatste boek.

Voor de scriptie zijn zijn theologische inzichten het belangrijkste en ook hier relateert hij. Hij

⁴ Klaas Steur, *Een die bleef*, p 13

⁵ Klaas Steur, *Een die bleef*, p 8

⁶ Jacobs, Dr. Klaas Steur, p 71

⁷ Klaas Steur, *Lied van Orpheus*, blz 5

herkende zich in het *vlinderend theologiseren*⁸ (een uitlating van Cas de Jong, officiaal). God is voor hem ook “het geluk, die wij God mogen noemen”⁹ Geluk dat een boel gewone Volendammers zagen, maar waar anderen meer moeite mee hadden. Dat geluk vond Steur zelf in kunst, poëzie en in andere mensen.

Voor een eerste kennismaking met Klaas Steur heb ik veel gehad aan het “opstel”, zoals hij dit zelf noemt, van Jan Jacobs. Dhr Brinkkemper leidde me door Volendam, dat natuurlijk niet meer te vergelijken is met het Volendam van 1910. In 1910 was het IJsselmeer nog de Zuiderzee en was het dorp in hoge mate afhankelijk van de visvangst. Er was armoede in de grote gezinnen en de jongens en meisjes gingen als ze twaalf jaar oud waren “uit werken”: de jongens op de botters, de meisjes naar Amsterdam. Het katholieke Volendam werd een beetje geminacht door de protestantse plaatsen in de omgeving als Edam, waar overigens lang ook de parochiekerk stond. Volendam was en is een bruisende gemeenschap met hardwerkende, vrije, levendige mensen, waar ook wel eens, gaf Brinkkemper toe, een scheve schaats werd gereden. Het stond open voor toerisme –anders dan andere Zuiderzeeplaatsen- en zo hebben nogal wat kunstenaars en beroemdheden in Volendam gelogeerd, in Hotel Spaander. Relatief veel Volendammers hebben “carrière” binnen de Kerk gemaakt. Niet allemaal zijn ze hoogleraar geworden. Aan het einde van zijn leven is Steur na het lezen van een proefschrift van Drs. L. Laeyendecker, **Religie en conflict, een sociologisch onderzoek naar religie en conflict** gaan beseffen hoezeer tijd, milieu en sociale status van invloed zijn op iemands geloof en op iemands theologiseren. Zijn Volendammer afkomst zou zijn voorkeur voor het passieve, voor de gaven van de Geest, voor charisma, voor godgegrepenheid en intuïtie hebben versterkt. Hetgeen hem wel eens het verwijt van quiëtisme en fatalisme opleverde. Dat had ook te maken met afhankelijkheid van natuurkrachten. Dat passieve zag hij als positief, als gewilligheid voor het bovennatuurlijke (*potentia oboedientialis*) en ook als gewilligheid voor het openstaan voor alle verbanden in de schepping en de herschepping, ook de horizontale.¹⁰ *Zegen* is meer Bijbels dan *sacrament* en hoort meer bij volksgeloof. Dan heeft hij weer ideeën die mij erg Protestants in de oren klinken: dat echte gelóófsopvoeding pas na de pubertijd kan gebeuren omdat geloven zelf een persoonsverhouding is en dus eigenlijk pas kan als *de eigen persoon* bewust wordt. Bij kinderen moeten we volstaan met het kind op de arm nemen en wijzen op “de mooie maan, de lucht en de sterren en op alle ramen, die verlicht zijn en waar allemaal mensen wonen en ook kinderen zijn.” en hen “geen Onze Vader laten brabbelen”¹¹

Het Volendam van het begin van de XXe eeuw was een vissersdorp met een traditioneel geloof, een beetje premodern, een volksgeloof met een vleugje mythisch en magisch denken. De anderen in Volendam waren de Protestantse boeren en de burgers uit de stad. Het is een raadsel waarom Volendam homogeen katholiek is gebleven als enclave in een totaal protestantse omgeving. Het heeft ongetwijfeld met goede Herders te maken. In **Een die bleef** plaatst Steur zijn ideeën tegen die sociale achtergrond, als hij vertelt hoe hij in 1905 “op” Volendam werd geboren als eerste kind van Jan Steur en Antje Mol. Beide ouders waren afkomstig uit een vissersgezin. In het begin van de familie stamboom komt een Piet Salmonse voor, “kind van een Jood, Jans Lijsbet (pater dicitur Judaeus) en Maartje Jans”¹² en Klaas Steur vindt het vermakelijk om te vertellen dat hij dus voor een stukje een Joodse afkomst met Jezus gemeen had. Na Klaas kwamen er nog vier kinderen, twee jongens en twee meisjes. Uit

⁸ Steur, Een die bleef, p 9

⁹ Steur, Een die bleef, p 31

¹⁰ Vgl. Een die bleef, p 36

¹¹ Voordracht 1966 **Is godsdienstige opvoeding nog mogelijk?** in Een die bleef, p 38

¹² Klaas Steur, Een die bleef, p. 19

het boekje van Dick Brinkkemper werd me een en ander duidelijk over de ziel van de Volendammer. De Volendammer, die nogal gereserveerd zou zijn, een volk van zwijgers en peinzers, deels uit onmacht, hardwerkend, meestal optimistisch, zeer gelovig, zeer koppig soms, barbaren in de ogen van “de wereld”.

De familie Steur woonde “voor de ideeën van die tijd alleen, wat ver van het dorp, bijna eenzaam, maar volop in de natuur. De zee was dichtbij, ook het land, het boerenland...”¹³ Met één been in de natuur en met het andere been in de cultuur. De cultuur, dat was in Volendam de Katholieke Kerk en de school, eerst de openbare school, later de katholieke school. Wat psychologisch cruciaal voor zijn hele leven is geweest -hij vermeldt zelfs dat dit heel veel van zijn theologie verklaart- was, dat hij “toen hij één jaar oud was door zijn ouders uit huis werd geplaatst en aan de zorgen van zijn grootmoeder van moederskant, de weduwe Mol werd toevertrouwd.” “Om redenen die hem ook nadien nooit echt duidelijk zijn geworden.”¹⁴ Vreemd omdat hij de oudste was, vreemd omdat hij nergens merkte dat zijn ouders niet van hem hielden. “Ik hoorde meer bij moeders dan bij vaders kant.”¹⁵ Hij had eigenlijk Bruin moeten heten naar zijn grootvader van vaders kant, maar hij werd genoemd naar Klaas Mol, de grootvader van moederskant, ook al een volstrekt ongewone beslissing. Hij heeft vaak zijn ouders gevraagd om de reden van deze “verstoting”, maar kreeg nooit een ander antwoord dan “Niet zeuren, Klaas”. Steur: “Hierover heb ik nooit enige zinnige verklaring, ja überhaupt geen enkele verklaring los kunnen peuteren bij mijn ouders. Dat lastige vragen was begrijpelijk, omdat niet alleen het feit zelf, maar veel meer nog allerlei gevolgen ervan mij sterk hinderden.” En : “Nee, thuis lagen er geen redenen die een verklaring gaven.”¹⁶ Een mogelijke verklaring zou zijn dat het niet ongewoon was in Volendam om kinderen “thuis te laten halen” bij grootouders bijvoorbeeld, d.w.z. kinderen uit te besteden bij hulpbehoevende volwassenen. Het belang van de volwassene ging boven het belang van het kind. Dick Brinkkemper schreef mij het verhaal dat Klaas’ moeder zichzelf een belofte zou hebben gedaan om Klaas aan haar moeder te schenken voor het op zee verdrinken van háár man en zoon. Klaas’ moeder zou dit verhaal nooit aan Klaas hebben verteld. Hoe het ook zij Klaas voelde zich niet prettig in het huis van zijn grootmoeder, een door de Volendammers erkend “spookhuis”, maar waar hij niet bang was, “omdat ik er van jongs af in opgroeide.” Belangrijker is welke invloed dit verstoten heeft gehad. Voor hoe hij tegen gezag aankeek en hoe hij altijd is blijven zoeken naar warmte en vriendschap. Steur over zijn grootmoeder: “Zij zag mij naast zich op de plaats van haar man...”¹⁷

Klaas was een goede leerling en wilde dolgraag onderwijzer worden. Aan priester worden dacht hij in die tijd volstrekt niet: “priester worden was mij volkomen vreemd”, omdat hij “helemaal niet vroom en geen kerkloper was”.¹⁸ Het geloof liet ook ruimte voor spoken, gedachten, kollen waarvoor de hulp van de pastoor werd ingeroepen. Het was een geloof waaruit kracht gehaald moest worden in een harde samenleving. De familie van Klaas’ vader dweept met de Kerk, in de familie van zijn moeder zaten kerkbestuurders. De Kerk was de cultuur. Alhoewel het het ideaal van de dokter, Jan Wevers, was het dorp te stimuleren tot meer geestelijke ontwikkeling, de nieuwe tijd.

¹³ Klaas Steur, Een die bleef, p 23

¹⁴ Dr. Klaas Steur, geciteerd, p 55

¹⁵ Klaas Steur, Een die bleef, p 21

¹⁶ Klaas Steur, Een die bleef, p 42 e.v.

¹⁷ Klaas Steur, Een die bleef, p 59

¹⁸ Klaas Steur, Een die bleef, p 61

Wanneer het bij hem opkwam om priester te worden wist Klaas heel goed. “Toen pastoor van de Weiden tijdens de catechismus vroeg wie er priester wilde worden, staken vier jongens tegelijk hun vinger op.”¹⁹ Misschien speelde mee dat ze met zijn vieren hiervoor kozen, en ook vond hij het een bevrijding toen hij op 12 jarige leeftijd in 1917 naar het klein-seminarie kon, waar hij eindelijk het sociale leven kreeg waarnaar hij verlangd had. Een carrière als visser was niet voor hem weggelegd. Op seminarie vond hij vriendschap. Ook “verboden vriendschappen”. Hij had een boezemvriend, Jaap Zwarthoed, en was trots op dat hij nooit gesnapt werd. “Ik vond toch wat ik zocht en glipte overal doorheen” of het nu ging om vriendschappen, of (later) autorijden en wijn drinken. Van “moralisten” moest hij niet veel hebben, met hun “volkomen negatieve houding tegenover genot”. Overigens kwam er een abrupt einde aan de boezemvriendschap toen de leiding besliste dat Jaap naar de missie moest en Klaas naar het tweede Hageveld te Voorhout om opgeleid te worden tot “wereldheer”. Eénmaal was hij verliefd, op de zus van zijn vriend Jaap Doede, Grietje Zwarthoed, maar hij moest kiezen tussen het priesterideaal en een huwelijk. Hij twijfelde, maar na een zeer kort gesprekje met zijn biechtvader koos hij voor het priesterschap. Volgens anderen was hij geen man voor een gezinsleven. Een combinatie van Genade en eigen besluit? In ieder geval schrijft hij wel dat hij “de staat van geen-huwelijk-sluiten” niet zag als “een staat van kuisheid waarin de zinnen niet meetellen.” “Was dat wel geweest, dan had de keuze ervan voor mij de dood betekend”.²⁰

In 1923 maakte Steur de overstap naar Warmond, het groot-seminarie, waar hij onder meer les kreeg van Professor Nolet, leraar kerkgeschiedenis, die originele en kritische visies had op de geschiedenis en boeiend vertelde over het boek van J. Lebreton, “le désaccord de la foi populaire et de la théologie savante” handelend over de Griekse kerkvader Clemens van Alexandrië, een theoloog uit de IIIe eeuw die de “klassieke geleerdheid trachtte te verzoenen met het christelijk geloof.” De inzichten van antieke wijsgeren, dichters en profeten kwamen bij hem samen in de Logos: Christus.

In 1928 werd Steur in Haarlem priester gewijd waarna hij naar Nijmegen vertrok om theologie en godsdienstwetenschap te gaan studeren, op aanraden van bisschop Aengenent, die hoogleraar in de wijsbegeerte en de sociologie was geweest in Warmond. Steur zelfde meende dat het Grootseminarie beslist onvoldoende was als opleiding, omdat priesters daarna nooit meer tijd hadden, in een drukke parochie, om zich bij te scholen.

In Nijmegen kreeg hij privéles in de godsdienstwetenschap van de Vlaamse professor K.L. Bellon. Jacobs schrijft dat beiden erg aan elkaar moesten wennen, omdat godsdienstwetenschap niet Steurs favoriete vak was. In zijn autobiografie schrijft Steur echter ook dat hij een vader-zoon verhouding met Bellon had, Steur was Bellon’s “filius praedilectus” en hij heeft dankzij Bellon Luther, Barth, Augustinus, Thomas van Aquino, Newman en Scheler beter leren kennen. Bellon is de schrijver van **Inleiding tot de natuurlijke godsdienstwetenschap**. Van Newman las Steur de **meditations on Christian doctrine**, die meditatieën voor zijn hele leven zouden blijven. Wat betreft zijn leermeesters aan de theologische faculteit in Nijmegen moet met name genoemde worden noemen: J.D. Franses OFM (patrologie, oude kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis), A. Baumstark (vergelijkende literatuurgeschiedenis). Van hen leerde hij “historische methodiek” en “positief theologische aanpak” en P.G.M.B. Kreling O.P. (dogmatiek). Kreling was een “homo unius libri”, d.w.z. gespecialiseerd in het werk van Thomas van Aquino. Waarbij hij Thomas op een nieuwere manier uitlegde. “Hij zette zich af tegen een irrationalisme dat de waarde van het menselijk denken ondergraaft.”²¹ Steur is zich altijd als een leerling van

¹⁹ Klaas Steur, Een die bleef, p 64

²⁰ Klaas Steur, Een die bleef,

²¹ Kreling, dogmatiek, Instituut voor Nederlandse geschiedenis (www) inghist.nl (20.2.2008)

Kreling blijven beschouwen. De NTh vond bij Kreling een welwillend gehoor, maar een creatieve rol heeft hij in de nieuwe ontwikkelingen van de theologie niet gespeeld. Steur legde cum laude zijn baccalaureaatsexamen af, cum laude zijn licentiaat en cum laude zijn doctoraalexamen in de dogmatische-historische sectie met als hoofdvak godsdienstgeschiedenis. Aan zijn eigenlijk “vak” godsdienstgeschiedenis, zou nauwelijks nog iets gedaan hebben na zijn vormingsjaren.

In 1931 werd Steur benoemd aan het Warmondse filosoficum. Steur kreeg als opdracht natuurfilosofie. Klaas Steur werd “bijgeschoold” zoals hij dat noemde door de Jezuïet P. Hoenen, scholasticus en docent in de natuurfilosofie, “die erin slaagde de natuurfilosofische beginselen van Aristoteles en Thomas te verzoenen.”²² Vooral de werken **Annotationes cosmologicae ad usum privatum** (1930) en **Cosmologia ad usum auditorum** (1931). De neerslag van zijn eigen lesgeven in Warmond (1931-1936) in de natuurfilosofie is **Het lied van Orpheus** (1947), waarbij de filosofie in functie stond van de theologie. Over zijn lesgeven in de natuurfilosofie schrijft hij: “Ik had dit vak in het geheel niet bestudeerd.” Het was geen godsdienstwetenschap, het was geen theologie. Steur heeft het een eigen gezicht gegeven. Een beetje zoals Heidegger erover schrijft. Hoe moet je over de Natuur spreken? Een beetje zoals kinderen, of dwazen, of dichters dat weten te doen, die praten met de wind, de bladeren en naar hen luisteren: al diegenen die, gewoon, zich verwonderen over de veelheid en de variëteit van wat er is, de mooiheid van een Natuur vaak van een onverwachte samenstelling. Zijn Volendammer zijn heeft beslist meegespeeld hoe hij vorm gaf aan dit vak. Hij bracht een en ander ook als een entertainer.

In Warmond werd hij in 1936 geroepen – door bisschop Huibers - om hoogleraar in de dogmatische theologie te worden aan het theologicum, onder voorwaarde dat hij zich aan de tot dan toe gebruikte handboeken (van Van Noort) zou houden. Van Noort, waarvan hij zelf les had gehad, met veel aandacht voor Augustinus en Newman. “Van Noort voelde de snel veranderende maatschappij aan, denk aan het opkomende socialisme, de eerste vakbonden, ontkerkelijking in de grote steden...”²³ Van Noort verzette zich tegen het modernisme, omdat dit neigde tot complete emancipatie, de kerkelijke autoriteit verzwakkend, een volledige emancipatie van de wetenschap in relatie tot de kerk, en een sterke neiging tot beweging en voortdurende verandering, onder invloed van de nieuwste inzichten der wetenschap. Steur ging in zijn lesgeven toch steeds meer een eigen weg, artistiek begaafd, intuïtief aangelegd als hij was. Hij drukte een eigen stempel op zijn les geven. Hij liet af en toe merken aan zijn leerlingen dat hij het ook niet allemaal wist. Hij verkondigde aan mensen die verkondigers zouden worden. Zijn theologie wilde geen universitaire theologie zijn, daar vond hij de meeste leerlingen niet voor toegerust, zijn maar een pastorale theologie. Het moesten priesters worden. Hij loste voor zijn leerlingen geen problemen op, maar maakte hen vertrouwd met het mysterie, het geheim, dat zin geeft aan een christelijk leven. Hij kon kritisch en onbarmhartig zijn over collega’s. Professor Stieger vertelt in **Professor Dr Klaas Steur tot pastoor benoemd** dat Steur niet in de eerste plaats een wonder van geleerdheid was, ook niet een wonder van evenwicht en uitgebalanceerdheid, “maar zijn geloof voor de toekomst was zoiets ongelooflijk moois.”²⁴ Hij begon inmiddels ook te publiceren en zijn publicaties werden op de voet gevolgd, lang niet altijd met de beste bedoelingen, “want Klaas had toen reeds vele vijanden gemaakt met zijn regelmatige besprekingen van nieuw verschenen boeken in de krant.”²⁵

²² Jacobs, Klaas Steur, p 61

²³ Gerardus Cornelis van Noort, (www.aadjason.nl) (16.3.2008)

²⁴ Koning, Schipper op, schipper af, p 223

²⁵ Koning, Schipper op, schipper af, p 221

Inmiddels was in Frankrijk de NTh ontstaan (de Lubac's **Catholicisme**²⁶ is van 1938, **Surnaturel** van 1946). Twee wegen kwamen samen: zin zoeken (de seculiere weg van Blondel²⁷) en God zoeken (Thomas van Aquino). Het is noodzakelijk dat de mens iets transcendent, bovennatuurlijks zoekt. Na de eerste Wereldoorlog was het de NTh die probeerde een antwoord te geven op het gevoel van zinloosheid, de massale kerkverlating en geloofsverzaking, door mensen te behouden voor het geloof en te proberen hen terug te winnen voor de Kerk. Door hen intellectueel uit te dagen, door een debatacultuur (waarin het woord *katholiek* soms angstvallig vermeden werd). In **Een die bleef** schrijft Steur: "In de theologie kon ik iedere nieuwlichter direct aanvaarden. Als de moeite van het bestuderen waard" en "Ik wist al te kiezen, wat voor een bepaalde tijd nodig was. Ik had daarbij een goede neus"²⁸ en hij noemt dan de Lubac's **Surnaturel**. Inmiddels was de Tweede Wereldoorlog begonnen en door de oorlog waren de mogelijkheden om naar Rome te reizen om te studeren, c.q. in de strikte leer onderricht te worden, beperkt. Studenten weken uit naar Nijmegen en Leuven en kwamen daar in aanraking met de NTh. Na de oorlog brak de NTh brak door, ook in Nederland.

Klaas Steur had een aantal karaktereigenschappen gemeen met de Nieuwe Theologen. In het algemeen gesproken waren het mensen die open stonden voor een ander, open voor andere denkbeelden, andere inzichten, de dialoog, historisch theologiseren, de oecumene. Congar²⁹ was iemand die bleef zoeken, naar vragen van mensen wilde luisteren zonder alle antwoorden te weten, zonder sluitend systeem. Met "een hartveroverende gewoonheid, een afkeer van alle pose..."³⁰ De kennismaking van Steur met Teilhard de Chardin sloeg meteen aan "Alles kon uit ons worden en moest in ons kunnen worden". Hij heeft het dan over de "evolutiegedachte" van Teilhard de Chardin³¹, "de eschata", de uitersten, die Teilhard bekoorden en die van Noort en misschien ook Thomas maar eng vonden..." Steur voelde zich "een geboren evolutietheoloog, een gelukkig natuurphilosoof". Men kan over zielsverwantschap spreken. Chardin die spreekt over een andere kijk op de erfzonde, over pantheïsme (*panentheïsme* eigenlijk: God immanent in de schepping en het Universum in

²⁶ De Lubac (1896-1991), Franse Jezuïet, die invloed heeft gehad op Steur en dan met name vanwege zijn **Surnaturel**. Lubac had een nieuwe manier van theologiseren, d.i.: hij keerde terug naar de oude tradities van de eerste eeuwen. Ook naar de apologetiek. Het ging in eerste instantie om de geloofwaardigheid van het katholicisme te ondersteunen, want het was ongeloofwaardig geworden. De Lubac beschrijft de apologetiek in de vooroorlogse jaren als een "apologétique mesquine", bekrompen en defensief, in de verdediging tegen het deïsme van de XVIII eeuw.

²⁷ Blondel (1861-1949), Franse filosoof, één van de meest invloedrijke denkers voor de hedendaagse christelijke ideeën. Hij behoort tot de « philosophes catholiques » naast Ollé-Laprune, Laberthonnière en Edouard Le Roy. Hij is een grote inspiratiebron voor de Lubac geweest (en indirect voor Steur) met zijn werk **l'Action**. Een beroemde uitspraak van Blondel is: "L'important est, non pas de parler pour les âmes qui croient, mais de dire quelque chose qui compte pour les esprits qui ne croient pas. »

²⁸ Steur, **Een die bleef**, p 51 en p 53

²⁹ Congar (1904-1995), Franse Dominicaan, geboren in het Sedan (vluchtplek voor Joodse vluchtelingen uit Elzas-Lotharingen). Scholing gehad bij de Dominicanen in le Saulchoir in België, waar hij in Chenu een meester vond, die hij daarna opvolgde. Het ecclesiologisch denken dat Congar aantrof was vooral geconcentreerd op de juridische dimensie van de kerk en was apologetisch van strekking". In Parijs volgde hij de lessen van Gilson (groot kenner van de middeleeuwse filosofie, o.a. van Thomas van Aquino).

³⁰ Schoof, **Aggiornamento**, p 120

³¹ Teilhard de Chardin (1881-1955), Franse Jezuïet. Heel zijn leven heeft hij het als zijn opdracht gezien het christelijk geloof in overeenstemming te brengen met de evolutietheorie waarbij hij zich bevond tussen de wetenschappelijke tucht en het katholieke leergezag. Veel leerstellingen van Teilhard de Chardin werden veroordeeld in de encyciek **Humani Generis**, later herhaald door kardinaal Ottaviani, vooral opvattingen op het gebied van filosofie en theologie. Zonde was in zijn ogen de menselijke ervaring van de Veelheid.

God), een nieuwe christologie voor een nieuwe wereld, christologie en evolutie moeten samen komen: “A mettre d’accord Christologie et Evolution”³²

Steur schreef over de NTh Jezuïeten van Lyon Fourvière: “Zij hebben in het moderne Frankrijk de noodzaak gevoeld vanuit de zielzorg, om de zielzorg te saneren vanuit het geloof, wilde zij op haart beurt steun en verdediging van dat geloof kunnen wezen. Communisme en oecumenische beweging dreven daartoe. Over de handicap van formules en begrippen, die mensen en christenen juist uit elkaar dreven en diep in de kern toch de drang naar en de behoefte aan eenheid. Jan Jacobs schrijft dat dat verwerken van de NTh door Steur wel steeds (ging) op de wat eigenzinnige manier, die Klaas Steur eigen was. “Ik liet De Lubac e.a. soms zeggen wat zij volgens mij hadden moeten zeggen”³³ Het ging dan bv over De Lubac’s **Surnaturel** en over een concept “Wij zijn God” en “door mij tot de uiterste consequenties doorgezet” als “Wij zijn echt in werkelijkheid alles. God en eeuwigheid inclusief.” Steur durfde dingen te zeggen en doen die anderen niet durfden.

Binnen de NTh was veel aandacht voor modern apostolaat en ook hier heeft Steur zaken gemeen met de beweging. In Frankrijk waren de doelgroepen: middelbare scholieren, leerlingen aan hogere scholen, plattelanners, immigranten. Ook via getrappt pastoraat: scholieren en studenten die zich inzetten voor minderbedeelden (Vincentius-vereniging, Equipes sociales, immigranten). Steur heeft zich flink ingezet voor dit “direct apostolaat”, op het seminarie, in zijn parochies en binnen de Katholieke Actie. In het blad **Pinkstervuur** van de KA kom je zijn naam herhaaldelijk tegen, bijvoorbeeld op 4 februari 1953: “Woensdag 4 Februari heeft Prof. Dr K. Steur van Warmond voor het hoofdbestuur en de Diocesane besturen een inleiding gehouden over het algemeen priesterschap.”³⁴ Bij direct apostolaat moet je denken aan gezinscursussen, cursussen voor gemengd gehuwden, niet-gehuwden, geloofsleerlingen, nieuwe katholieken, nieuwe parochianen, niet praktiserende katholieken, onderhouden van kerken etc. Het motto van de KA was: “Verbeter de wereld en begin bij U-zelf”. Pinkstervuur: “Dus hebben de diocesane hoofdbesturen voor zichzelf het startsein gegeven tot de nieuwe vormingsactie in het Haarlemse diocees. Professor Klaas Steur, van Warmond, gaf eerst een boeiende, voor velen bijna revolutionaire, voordracht over de taak van de leek in de Kerk, volgens de nieuwste theologische opvattingen.”³⁵ Klaas Steur stond dan vóór het publiek, goed zichtbaar en zijn kapelaan liep met een microfoon tussen het publiek. Mensen konden vragen stellen aan degene die de voordracht had gehouden of de pastoor. Steur gaf gevatte antwoorden of ging de discussie aan. Er waren soms mensen die zich opwierpen als de spreekbuis van de zaal. Steur vroeg dan of iedereen wilde op staan die vertegenwoordigd werd. Als dan niemand opstond antwoordde Steur: ik neem aan dat u dus namens uzelf sprak?

Het leraarschap aan Warmond kwam tot een abrupt einde door een Monitum en het beëindigen van het professoraat. Hij werd plotseling een “vitandus”, zoals hij zelf schreef. Vitare betekent ontwijken in het Latijn en de Romeinse filosoof Seneca in zijn brieven aan Lucilius 123, 8 schrijft over een dergelijke vitandus: “De conversatie met al deze mensen moet vermeden worden: dezen zijn het die fouten overgeven en van her naar der overbrengen. Het leek een zeer slecht soort mensen die woorden verbreidden: er zijn ook mensen die fouten verbreiden. De conversatie met dezen richt veel schade aan; want zelfs als die conversatie niet meteen succes heeft, laat zij kiemen in de geest achter en volgt ons zelfs als wij van die

³² Teilhard de Chardin, Comment je crois, Points, p 96

³³ Klaas Steur, Een die bleef, p 38

³⁴ Pinkstervuur, jaargang 8, p 52

³⁵ Pinkstervuur, jaargang 8, p 62

mensen weg zijn gegaan, een kwaad dat later weer de kop zal opsteken.” Het is ook de meest extreme vorm van ex-communicatie. Het was een schrikbeeld, andere leraren waakten zich daarna om de aandacht te veel naar zich toe te trekken of hielden op met publiceren. Steur werd door het monitum overvallen. Hij was het niet eens met de beslissing. Het is één van de redenen geweest om zijn **Een die bleef** te schrijven, als een soort apologie, memoires of een soort hagiografie. Hij aarzde zelf om het te definiëren, een dagboek was het niet. Erg nauwkeurig kon het ook niet zijn want hij had nooit aantekeningen gemaakt... Het zouden memoires op hoofdlijnen worden. Het boek, dat nooit een boek geworden is, zou eerst heten **God over Klaas**. Een erg gedurfde titel die hij dan ook snel liet vallen. Later kon hij in die memoires op de beschuldigingen reageren, geheel in lijn met de NTh ideeën (Congar/Chenu³⁶): “Wie stellingen en dogma’s aanziet voor het geloof, heeft historie nodig. Om die te benaderen. Wie werkelijkheid wil doorgeven hoeft alleen zichzelf te zijn, maar dan wel heel consequent en volledig. Of “Rome is steeds bang geweest voor het leren en houdt het daarom bij de formules, de letter, al zweert Paulus steeds bij de geest en al kwam Jezus zelf alleen maar leven brengen in overvloed.” Congar en Steur waren er van overtuigd dat de ontwikkelingen niet te stoppen waren. “Ander werk wachtte mij dat mij lief was” schrijft Steur in **Een die bleef** over zijn parochies. Jacobs laat onderzoek en conclusies over dit hoofdstuk in Steur's leven voor anderen: “Voor een grondige reconstructie, analyse en evaluatie van zijn parochiepastoraat moet echter eerst meer onderzoek plaatsvinden, onder meer in de parochiearchieven van Pijnacker, Scheveningen en De Zilk. Het hier geschetste portret van Steur zal dan ongetwijfeld nog meer diepte krijgen.”³⁷

Ik heb zelf een aantal gesprekken gehad en wat materiaal ontvangen die een aardig beeld geven van die tijd. Achtereenvolgens werd hij pastoor in Pijnacker, Scheveningen, De Zilk (bij Noordwijkerhout). Het onthaal in Pijnacker wordt beschreven in Pinkstervuur 10, uit 1954: “Het rustieke dorp was in gala, in feesttooi. De nationale en pauselijke vlaggen wapperden alsof zij los wilden van de stok. Ik was nog vroeg en kon zo op mijn gemak de groepen en groepjes mensen langs de weg van tijd tot tijd nog eens interviewen.”³⁸ In die tijd was de plaats van de pastoor op de eerste rij. Jacobs meent dan ook dat het vertrek uit Warmond niet door hem als een ramp is gezien, zijn doelgroep veranderde alleen. Dat was zo, al was het toch een degradatie: van Prof. Dr. op een Grootseminarie naar dorpspastoor in Pijnacker. In de Zilk had hij een goed contact met de plaatselijke dominee. Ook zijn kapelaan Kerklaan daar was zeer over hem te spreken: Steur liet hem alle vrijheid, verwachtte dat andersom ook. Steur was voor de kapelaan een beslissende persoon, “hij maakte dingen los”. Zelf had Kerklaan, waar ik een poos mee gesproken heb, Josepho Gredt, een neoscholasticus en zijn **elementa philosophia aristotelico-thomisticae** (2x 900 blz.) en Aertnys-Damen **Theologia moralis** moeten doorworstelen en over casussen gedebatteerd als: mag men van een versleten kazuifel ondergoed maken? Steur maakte samen met zijn kapelaan de boekjes voor de eucharistie en de huwelijkssluitingen. Hij legde de mensen ook de vernieuwingen in de Kerk uit. Hij was esoterisch, in de zin dat hij dingen uit mensen zelf wilde laten komen, van binnen uit. Kerklaan vindt het boekje vastenmeditaties Niet wij, maar Hij treffend voor Steur's houding. Hij was in staat moeilijke zaken uiterst eenvoudig uit te leggen. Hij raadde kapelaan Kerklaan aan psychologie te gaan studeren. Er kwam toen geen opvolger meer voor Kerklaan, zodat het werk wel veel werd (er was ook geen koster meer). Daar kwam nog bij

³⁶ Chenu M.-D. (1895-1990), Franse Dominicaan, theoloog, mediëvist. Vond de modernistencrisis erg opgeblazen, in ieder geval had hij zelf ook kritiek op het schoolse Thomisme. Thomas wordt gebruikt door het schoolse Thomisme als symbool, “parangon de son intégrisme pseudo-religieux.” Het modernisme had slechte kanten maar de historische en kritische methoden waren goed vond Chenu: aandacht voor het gezichtspunt van de gelovige: “le point de vue du sujet”.

³⁷ Jacobs, Klaas Steur, p 73

³⁸ Pinkstervuur 1954, p 216

dat Steur alles op de fiets moest doen. De gezondheid van zijn hart maakte een eind aan zijn pastoraal werk. Pastor Kerklaan vertelde me dat Steur soms een beetje zwaarmoedig werd en een beetje in zichzelf gekeerd. Hij liep of fietste vaker nog steeds door het dorp want zijn visie was dat de mensen hun pastor op straat tegen moeten komen. Ook in Volendam deed hij dat. Later vereenzaamde hij steeds meer, vooral omdat hij niemand meer had waar hij echt een goed gesprek mee kon hebben, op zijn niveau. Hij studeerde nog steeds veel, maar soms waren er plotseling hele rijen boeken zo maar verdwenen. Pastor Kerklaan wist niet waar die bleven.

Klaas Steur werd en wordt door sommigen in zijn parochies als een heilige gezien. Parochianen dweepten met hem en vertelden zelfs over bovennatuurlijke gebeurtenissen: een parochiaan, dhr. Schrama, deed als daartoe gedwongen, de radio aan en hoorde het bericht van Steur's overlijden. Steur's diensten waren altijd druk bezocht, van ver uit de omgeving van de Zilk kwamen de mensen. Hij kon erg veeleisend zijn voor mensen, wilde dat dingen goed gebeurden. In de lagere scholen in de Zilk vond hij dat de onderwijzers godsdienstonderwijs moesten geven. Hij stimuleerde onderwijzers en andere leken lezingen of cursussen te volgen aan het Seminarie Warmond (lezingen van J.C. Groot, de exegeet Hemelsoet). Kinderen moesten met hun eigen visie komen. Als de kinderen hun Eerste Communie wilden doen, dan moesten ze daar zelf om vragen. Net als op Warmond had hij aanbidders (Steurrieten) en verguizers. Voor sommigen ging hij véél te ver. Opnieuw kreeg Steur te maken met verdachtmakingen... Door de meeste mensen werd hij echter ervaren als iemand met een zeer authentiek en diep geloof. "In zijn opvattingen was hij zijn tijd vóór", vertelde mij dhr. Schrama, wat Steur zelf ook vond. Beatmissen, boetevieringen, inzegenen van gemengde huwelijken, het was geen probleem voor hem. Een parochiaan vertelde: "Hij was maar klein van stuk, maar als hij op de preekstoel stond ging er een enorme kracht van hem uit. In die mate dat je af en toe bang van hem was." "Als hij zei: je zonden zijn je vergeven, dat ervoer je dat ook echt zo." Een heel gewone man ook, die liever met gewone mensen een goed glas dronk (en soms een hele fles) dan met hoge heren (pastoors?) ging dineren. En die de priesterarbeiders zeer bewonderde, religieuzen waren hem soms te vrouwelijk. Iemand die graag in de gezinnen kwam en cadeautjes kocht voor de kinderen. Eén keer per jaar ging hij naar Scheveningen om achter een viskraam van familie staan. Dan voelde hij zich priesterarbeider, werkend in een team waar directe kritiek kon komen. Hij trok dan de Volendammer kleding van zijn vader aan en was héél gelukkig.

Zijn emeritaatsjaren op Hageveld van 1968-1970 waren vruchtbaar omdat hij eindelijk de tijd had om veel te kunnen lezen en na te denken... waar hij vroeger niet zo toe kwam. Hij had zich voor genomen om te publiceren, maar dat viel bitter tegen. Hij had het idee dat hij in zijn vakgebied enorm achter was geraakt. Vooral kwalitatief. Maar ook had hij moeite met alle nieuwe ideeën. Hij begon zich onzeker te voelen, maar kwam wel tot diepere inzichten. Zo las hij nog het proefschrift van Dr. L. Laeyendecker **Religie en conflict**. Het waren de nadagen na het Tweede Vaticaans concilie. Layendecker schrijft over de "relativering van de maatschappijvisie waaraan eeuwige gelding werd toegekend, maar die wezenlijk bepaald was door de sociale situatie en het denkklimaat van de tijd waarin zij vorm kreeg."³⁹ Het onderdrukken van conflicten, door ontheffingen uit het ambt, spreek- en schrijfverboden, "verbanningen" (verandering van standplaats), zoals dat in de RK Kerk voorkwam en komt was volgens Layendecker een onjuiste methode en sorteert uiteindelijk weinig effect: "De gezagsdragers schijnen maar moeilijk in te zien dat zij zelf op deze manier ijverig medewerken aan de door hen zo frequent betreurde gezagsondermijning."⁴⁰ Layendecker

³⁹ Layendecker, *Religie en Conflict*, p 301

⁴⁰ Layendecker, *Religie en Conflict*, p 306

wijst op de devaluatie van Encyclieken en het bewust onttrekken van “levensgebieden aan de kerkelijke invloedssfeer”. Overigens gingen de discussies na het Tweede Vaticaans Concilie gewoon door: aan het Instituut tot Voorlichting in de Zielzorg, de Horstink groep.

Vanaf 1954 heeft Steur eigenlijk niet meer geschreven, ook vanwege het schrijfverbod. Wel stukjes voor parochiebladen **Sursum Corda** en **Vanaf de commandotoren**. Hij begon aan een afsluitend werk te denken, omdat veel mensen hem daarnaar vroegen. Willem Berger haalde hem over. “Het boek moest een oordeel van nu, van dit moment, geven over de voornaamste dingen, die vroeger waren en nu mij nog als van belang voorkwamen”⁴¹ Een nieuwe Linie interview van 19 februari 1966 door Drs J. Arts onder de titel “om een rehabilitatie” had hem nog eens erbij bepaald dat men hem van alles toedichtte dat hij zelf niet kon beamen. Het boek **Omwille van het geweten** van Charles Davis gaf de laatste zet. In 1971 schreef Steur dus eindelijk zijn autobiografie **Een die bleef**. Hij was toen 66, maar moet het idee hebben gehad dat zijn carrière er “opzat”. Hij was emeritus priester in Volendam en zou er nog veertien jaar wonen voor hij in 1985 overleed. Steur schreef zijn autobiografie keurig volgens de regels van de autobiografie in retrospectief: - mijn eerste herinneringen, de taal, de wereld buiten, dieren, de dood, boeken, school, seksualiteit, het einde van de kindertijd - maar ze vertellen ons ook iets over zijn tijd, over het wonen in een seminarie, over de Katholieke Kerk in Nederland in de Twintigste eeuw. Hij had een duidelijke bedoeling met zijn autobiografie, laten zien dat hij zich niet gewonnen gaf en een voorbeeld kon zijn voor anderen die onder de hiërarchie door waren gegaan. Hij begint met een hoofdstukje *afkomst* naar aanleiding van de dissertatie van Dr. L. Laeyendecker, waarin hij schrijft dat de (zijn) eigen sociale status van belang is bij de beoordeling van zijn theologiseren. In zijn memoires schrijft Steur ook over de historische achtergrond van de Nouvelle Théologie de NTh. die hij zag in de liturgische beweging, de kindercommunie, de H. Hart devotie, de K.A. (Katholieke Actie) en het doop- en vormkarakter beleven, de mystieke lichaamleer en beleving etc. Het concrete contact met God in Christus. Het geloof als werkelijkheidsbeleving. Het geloof is iets anders dan waarheden aanvaarden. De Lubac: « Cette présence de l'idée de Dieu en l'homme est fondamentale parce que, finalement, elle est l'image de Dieu en l'homme, conformément à l'affirmation biblique selon laquelle Dieu fit l'homme à son image. »⁴² Het is een interessant, open eerlijk boek, zoekend, aarzelend, optimistisch en nieuwsgierig naar dingen die komen gaan, al zou hij ze niet meer zelf meemaken.

De laatste jaren van zijn leven heeft Klaas Steur weer in Volendam gewoond. Hij leed aan dementie en was een beetje schuw geworden. Er werd gezegd door de leiding van het bejaardenhuis dat het geen zin meer had hem te bezoeken. “Toch zijn mensen dat blijven doen en sommigen herkende hij toch en sprak met hen, soms een hele avond lang...”⁴³ Maar hij beseftte op een of andere manier wel hoe zijn conditie was en hij schaamde zich daarvoor. Op 28 juli 1985 is Klaas Steur overleden. Hij werd begraven op het RK Kerkhof te Volendam. Op zijn gedachtenisprentje schrijft Pastoor Hoogervorst dat hij in zijn laatste levensdagen een geduldig, afhankelijk mens was geworden, die inwendig heel veel leed, zonder ooit een klacht te uiten. In 1985 werd er in de priestertijdschriften van Haarlem en Rotterdam aandacht besteed aan het overlijden van Steur. Verwezen werd naar “het ernstige incident van zijn heengaan uit Warmond”. Jacobs schrijft: “Dat dit incident ingebed lag in een veel breder spanningsveld: dat van de strijd van de katholieke kerk om de moderniteit, die veel meer slachtoffers heeft gekost, bleef onbesproken.”⁴⁴

⁴¹ Steur, Een die bleef, p 13

⁴² De Lubac **Sur les chemins de Dieu**, in Wagner, p 113

⁴³ Gesprek met Dhr Schrama

⁴⁴ Layendecker, Religie en conflict, p 71

HOOFDSTUK II

Historische context van de Nouvelle Théologie

Inleiding bij de historische context

De Nederlandse en de Franse kerkhistorische context verschilden: Nederland was voor de oorlog verzuimd en er was sprake van Volkskerk in de zin van een Kerk die mensen mobiliseert en organiseert. Katholieken volop bezig met hun emancipatie. De Kerk in Frankrijk had de Revolutie van 1789 doorstaan. Laïcité was erg belangrijk en was er een traditie van anticlericalisme. Er waren ook grote verschillen tussen verschillende regio's. Laïcité is een moeilijk te vertalen term, het komt er op neer dat geloof geen enkele rol mag spelen tussen staatsburgers in het openbare leven. Geloof is puur een privézaak.

De Nouvelle Theologie (NTh) was in eerste instantie een Franse aangelegenheid, maar de ideeën waaierden uit over heel Europa, ook al omdat er een intensief internationaal netwerk bestond tussen de ordeleden van de Jezuïeten onderling en tussen de ordeleden van de Dominicanen onderling, orden waartoe de Nouveaux théologiens merendeels behoorden. Inmiddels moest de Kerk in Rome haar positie bepalen t.a.v. deze beweging in een instabiel Europa. Zij moest laveren tussen allerlei systemen, die alternatieve heilstaten wilden zijn. De Kerk op haar beurt werd soms bekoord door het succes van die systemen. Zij had van oudsher het Ancien Régime gekoesterd en had moeite met liberale ideeën, ook binnen de eigen gelederen. Alain Besançon wijst zelfs op een verslechtering in dit opzicht die plaats zou hebben gevonden tussen paus Leo XIII en paus Pius XI, waarbij Pius XI aansluiting zocht bij het sociaal Duits Katholicisme van (vooral) Mgr. Ketteler, bisschop van Mainz, een theorie die deze Westfaalse aristocraat rond 1870 had ontworpen en waarin gekozen werd voor een corporatief model. Uiteindelijk is de Kerk na de Tweede Wereldoorlog, waarin de morele positie van de Kerk erg verzwakt was, overstap gegaan voor samenwerking met representatieve democratieën en heeft de zelf Kerk stappen gezet op weg naar een beginnende democratisering binnen de Kerk zelf, die meteen de tweede bekoring voor de Kerk werd volgens Alain Besançon, want het is geheel onduidelijk waar democratie heenleidt. Sommigen menen tot nieuwe utopieën waaronder men bevrijdingstheologieën rekent. De derde bekoring van de Kerk zou worden gevormd door de Islam.

De Kerk vanaf de Franse revolutie

De Franse Revolutie van 1789 was een breekpunt geworden in de Europese geschiedenis. Daarvóór stabiliteit, daarna onrust. Doordat de Kerk zich gecompromitteerd had met het Ancien Régime werd ze ook zelf doelwit. De adel -toch nog steeds sterk- wilde haar privileges behouden, maar de burgerij werd sterker en langzaamaan ontstond een individualistischer samenleving, waarin een grotere rol was weggelegd voor de *philosophes*, die de plaats van de geestelijkheid innamen. Tijdens de Romantiek kwam er een zekere herbronning op spiritueel gebied. Het einde van de XIX eeuw toonde een pessimistische wereldvisie. Volgens de filosoof Lukacs zou de burgerij door de opvolgende revoluties vluchten in mystiek en irrealisme. De Katholieke Kerk betekende voor veel burgers hét bolwerk (*rempart*). In 1905 was de scheiding van de Kerken en de Staat in 1905 tot stand gekomen die het Concordaat van 1801 verving, een pijnlijk moment. Kloosterordes werden verboden en weken uit naar België, Engeland, Jersey, Canada. Het Franse katholicisme viel ten prooi aan een interne crisis van ongekende omvang. Daar was dan ook nog de modernismecrisis die voortkwam uit de onrust t.o.v. initiatieven die de Kerk probeerden te verzoenen met de intellectuele inzichten van de moderne tijd. Paus Leo XIII had in 1879 de studie van het Thomisme (encycliek **Aeterni Patris**) sterk aanbevolen voor katholieke

theologen. Sindsdien vormde dit stelsel de theoretische grondslag van de katholieke leer inzake dogmatiek en moraal en maakte het thomisme een hernieuwde bloeiperiode door (neoscholastiek en neothomisme). Men maakt onderscheid tussen een traditionele stroming, in Frankrijk vertegenwoordigd door een Garrigou-Lagrange en een progressieve stroming, van de Belgische Kardinaal Mercier, of de historicus Gilson. In Nederland viel de bloei van het neothomisme samen met de expansie van de katholieke levensbeschouwing en de katholieke emancipatie, vooral in de eerste helft van de vorige eeuw. De burgerij in Frankrijk ergerde intussen zich hevig aan democratische tendensen in de kerk. De religieuze crisis maakte onderdeel uit van een veel grotere intellectuele crisis veroorzaakt door de opkomst van de menswetenschappen. Alle nieuwe opvattingen werden veroordeeld door Paus Pius X in de encycliek **Pascendi domini gregis** (1907) en het decreet **Lamentabili (Syllabus)** (1907).

Thomisme

Rome had gezocht naar intellectueel cement, een Romeinse versie van het Thomisme. **Pascendi dominici** en vijf andere documenten mondden uit in de motu proprio **Sacrorum antistitum** (1910) en **Doctoris angelici** (1914). Paus Pius XI (1857-1939) prees in zijn encycliek **Studiorum ducem** Thomas aan, maar vroeg soepelheid. In 1931 volgt dan de apostolische constitutie **Deus scientiarum Dominus** waarin -tot in detail- de hoogste kerkelijke studieopleidingen werden gemodelleerd. Van belang om de Affaire Steur te begrijpen. Het doctoraat bevatte vanaf nu één jaar wetenschappelijk onderzoek, de presentatie van een these en twee jaar aanvullende studie. Pius XI ontwikkelde tegelijk een soort van lekenapostolaat en vond het prettig als men hem de Paus van de Katholieke Actie noemde (Encycliek **Ubi Arcano Dei** 1922). De wortels van deze beweging lagen in België bij de priester, later kardinaal, Cardijn 1913 (JOC opgericht in 1925). Er zijn steeds mensen geweest die de tegenstellingen wilden overbruggen, zoals de Duitse filosoof en theoloog Romano Guardini (1885-1968) die probeerde “bruggen te slaan tussen de katholieke levensbeschouwing en de moderne cultuur”.⁴⁵ Generaties lang was er geloofd in rationele constructies volgens definitieve normen. In de Verenigde Staten was een nieuwe vorm van religie ontstaan die alle verschillende denominaties oversteeg. De menswetenschappen waren er al niet meer weg te denken. Die nieuwe manieren van denken sijpelden door naar Europa. Oraison⁴⁶: “L’homme moderne ne peut absolument plus se satisfaire de principes abstraits, déduits les uns des autres, et dont le caractère impératif et inexorable évoque Prométhée et la philosophie grecque beaucoup plus que le message de l’Evangile. »⁴⁷

Modernisme

Het Modernisme, eind XIXe eeuw, begin XXe eeuw, waarmee de NTh soms in verband wordt gebracht, streefde een historisch kritische hermeneutiek na en benadrukte de historiciteit van dogma’s. De kerkleiding was door het Modernisme geobsedeerd. Er kwam een anti-modernisteneed voor geestelijken, afwijzing daarvan werd bestraft met excommunicatie. Fouilloux meent dat de crise moderniste de matrix is voor het hedendaagsatholicisme, omdat ze de Boodschap onderwierp aan de wetenschappelijke inzichten van de XXe eeuw. Rome wilde zich niet vergissen in de omvang en de ernst van de bedreiging en sneed diep in de zieke weefsels. Voor lange tijd gingen onderwerpen als de wijze om God te leren kennen,

⁴⁵ Wegen en Dwarswegen, v.d. Akker, p 266

⁴⁶ Marc (1914-1979), chirurg, klinisch psycholoog, priester en moraaltheoloog, een interessante combinatie. Bestudeerde de fenomenologie en Freud. Liep tegen nogal praktijkongelukken aan binnen de Kerk (seksueel misbruik), verzorgde therapieën en kwam tot de zelfde conclusies als andere mede NTh: Er was te veel studeerkamergeleerdheid en te weinig praktijkkennis. Heeft een aantal bestsellers geschreven m.b.t. moraal in de moderne tijd: une morale pour notre temps, la question homosexuelle. Hij werd ook in Nederland gelezen

⁴⁷ Oraison, Une morale pour notre temps, p 47

de natuur van het Dogma of de verhouding van Kerk en evangelie op slot. Het verscheiden van Pius X op 20 augustus 1914 betekende een adempauze. Benedictus XV probeerde de conflicten binnenskamers te houden in zijn eerste encycliek **Ad beatissimi** (november 1914), waarin hij stelt dat een katholiek qua geloven gewoon alles diende te aanvaarden wat de Kerk aanbood of voorschreef: “De juiste zin en het wezen van het katholiek geloof is van dien aard, dat men er niets bij en niets af kan doen.” De anti-modernisteneed van 1910 bleef van kracht, tot 1967 toen hij facultatief werd gesteld door Paus Paulus VI. Ook later bleven Anti-Rome en Anti-Modernisme steeds tegenover elkaar te staan. De confrontaties waren wrang, waarbij off the record heel wat werd gemompeld: Congar sprak over “klootzakken” en in de sfeer van oorlog en koude oorlog over “krijgsgevangenschap”, “Gestapo”, “pauselijk stalinisme”.⁴⁸ Zodra NTh stukken werden vertaald in het Italiaans of Spaans leek het allemaal veel erger. L’Europe développée du nord-ouest ↔ le reste de la catholicité. Volgens Fouilloux is het geen fantasie dat de NTh de autoriteit probeerde aan te tasten : : “qui tend à minorer le rôle régulateur de l’autorité et qui refuse l’omnipotence de son outil conceptuel, un thomisme d’école jugé obsolète. »⁴⁹ Het réformisme zou een samenhangend alternatief proberen te worden voor de Vaticaanse ideeën. « Elle conteste potentiellement la démarche et les méthodes romaines. »⁵⁰

De Kerk wilde enerzijds niet buigen voor Rechts (veroordeling van Maurras in Frankrijk, gekoppeld aan een conservatief Thomisme), noch voor het burgerlijk liberalisme, maar óók niet voor het Socialisme of Communisme, die nog wel eens op één hoop werden gegoooid. De Kerk zag in dat de totalitaire regimes ook een bedreiging vormden voor religieuze mensenrechten en godsdienstvrijheid, haar houding t.a.v. het liberalisme werd milder en zo ook de rechtvaardig strijd voor mensenrechten., “au lieu de n’y voir que la négation des droits de Dieu et une manifestation de l’orgueil humain.”⁵¹ Het Communisme lag het moeilijkst. In 1937 veroordeelde Paus Pius XI in zijn encycliek **Divini Redemptoris** het Communisme. Het magisterium deed in 1949 een decreet verschijnen waarin elke katholiek die op welke wijze dan ook meewerkte aan het communisme met excommunicatie werd bedreigd. Aan de basis zagen velen in Europa meer een gevaar in het VS imperialisme dan dat vanuit de Sovjet Unie.

Jaren twintig

In de jaren twintig laaiden tegenstellingen binnen de Kerk opnieuw op rond twee thema’s die centraal stonden in het modernisme: de historisch kritische exegese van de Bijbel en een geloof meer in overeenstemming met de tijdgeest. De filosoof Blondel merkte dat veel van zijn medestudenten aan de Ecole Normale, filosofie en christendom volledig strijdig met elkaar vonden en dan met name de immanentie en de transcendentie. Blondel wilde iedereen ervan overtuigen dat het christendom voor iedereen interessant kon zijn. Hij wilde de metafysica een nieuwe basis geven via een nieuwe methode de “dialectique de l’action”. Zowel Blondel als zijn leermeester, Kardinaal Newman, hadden oog voor “l’esprit du peuple”, omdat de nederigen en kleinen vaak meer weten van het geheim van het leven dan de geleerden. Het leven eist handelen. Als je wilt handelen moet je van iets uitgaan (présupposer). Waarheid, kennis en wil komen samen in een innerlijke instemming. Het menselijke handelen moet zich refereren aan God én aan de stoffelijke wereld. Een intensivering van de band met de “liens vitaux et substantiels”.⁵² Mensen zijn medescheppers naast God, dit hield ook aanzetten in tot apostolaat. De eerste spirituele stap is een zelfreiniging van alle ballast die staat tussen de mens en God en die de geest open stelt voor

⁴⁸ Fouilloux, Une église en quête de liberté, p 256

⁴⁹ Idem, p 306

⁵⁰ Idem, p 306

⁵¹ R. Rémond, Religion et société, p 224

⁵² Maurice Blondel et la Philosophie Française, extraits, <http://philosophie-poeme.oldiblog.com> 15 04 2008

Zijn licht en zijn handelen. Blondel benadrukte dat de aanwezigheid van God niet enkel van ons afhangt, omdat zij verwijst naar de soevereiniteit van God die zich aan ons schenkt. In Frankrijk was een debat aangezwengeld over de legitimiteit van het christendom als filosofie, door rationalisten aan de universiteit en binnen de Société Française de philosophie, m.n. door de filosoof Emile Bréhier die aan het christendom ieder gezag weigerde als filosofie. Historici en filosofen als Gilson, Maritain en Blondel dienden Bréhier van repliek. Het (voor)oordeel was dat noch Augustinus, noch Thomas van Aquino filosofen waren. Hiermee was Etienne Gilson, een historisch Thomist, het niet eens, hij vond genoeg christelijk-filosofische aanknopingspunten in de Middeleeuwen. Chenu sloot zich, na aanvankelijke aarzelingen, bij Gilson aan. Hij wees het idee van christelijke filosofie weliswaar af, en verkoos het substitueert “philosophie catholique”: een model om het bovennatuurlijke, te kunnen vangen. Blondel (1861-1949) probeerde een weg te bewandelen tussen orthodoxen en modernen in. Hij bande niet de metafysica uit en zette niet al zijn kaarten op Thomas van Aquino. De relatie tussen natuur en genade is een thema dat later door de Lubac weer werd opgenomen. Andere schepselen zijn volmaakt zoals ze zijn, de mens is tot méér geroepen. Neo-thomisten waren wat pessimistischer ingesteld.

Action Catholique

Met de Action Catholique kwamen Katholieken uit hun defensieve positie. Al in 1905 had Paus Pius X met zijn Encycliek **Il fermo proposito** (1905) het doel gehad aandacht te schenken aan het sociale vraagstuk, maar om tegelijk de hiërarchie te bewaken. Theologisch werd het beeld gebruikt van het mystiek lichaam van Christus (Corpus Christi, gebruikt door E. Mersch s.j.). Een van de eersten die het beeld gebruikte was pater S. Tromp⁵³, hoogleraar aan de Gregoriana-universiteit in Rome. In Nederland was de KA laat van de grond gekomen (1936). Tromp, invloedrijk m.b.t. de invoering van de KA in Nederland benadrukte steeds de afhankelijk van de KA t.a.v. de hiërarchie. Er was ook een “apostolische vorming” opgenomen binnen de KA, en daarbinnen het brede terrein van huwelijk en gezin. Priesters waren opgeleid aan de hand van objectieve regels waar men zich aan te houden had, buiten elke Openbaring, mysterie, theologie om. De NTh moraaltheoloog Marc Oraison vergeleek het met opvoeding van kleuters, zonder discussie of tegenspraak dingen opleggen. Terwijl zo langzamerhand doordrong dat het echt moest gaan om ethiek. Eind jaren veertig moesten katholieke huwelijksbureaus zich beperken tot officiële adviezen, terwijl in protestantse en neutrale bureaus al werd gewerkt met nieuwe psychologische inzichten en behandelmethoden. Binnen de theologie ging het persoonlijk getuigenis en de persoonlijke beleving een rol spelen, onder invloed van de NTh, o.a. Congar en in zijn voetspoor P. Schoonenberg en K. Steur: “Zij namen niet zozeer afstand van het beeld van de kerk als Mystiek Lichaam van Christus, maar interpreteerden het op een meer Bijbelse dan strikt juridische wijze.”⁵⁴ Klaas Steur zou volop zijn medewerking verlenen aan de theologische scholing van het KA kader op diocesaan en districts niveau.

Nouvelle théologie vanuit Rome gezien

⁵³ Tromp, Sebastiaan (1889-1975), Classicus, fundamenteel theoloog, Jezuïet. Commentator en qualifier van het H. Officie. Hij was een briljant spreker en groot kenner van de klassieken. Heeft veel gepubliceerd, o.m. ter theologische onderbouwing van pastorale en kerkelijke praktijk. Voorbereiding aan de encycliek **Corpori Mystici** waarbij het betoog was dat de Kerk zowel een eenheid van Liefde was als een hiërarchisch-juridische instelling vanuit axioma's van Romeins recht en de Aristotelische logica en metafysica. Hoewel hij een minzaam en begrijpend mens zou zijn volgens de website van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis is zijn naam toch verbonden met minder aangename opdrachten als visitator en strijder voor Paus en Kerk.

⁵⁴ De Haan, Van volgzame elitestrijder tot kritisch gelovige, p 131

Het begrip *Nouvelle théologie* zou gelanceerd zijn door Mgr Pietro Parente van het Heilig Officie (ex Inquisitie) in de Osservatore Romano, bij gelegenheid van het op de Index plaatsen van de werken van de Franse theologen Charlier en Chenu in 1942. Pater Garrigou-Lagrange gebruikte het als *concept polémique*. In een redevoering uit 1946 neemt Pius XII het begrip over als hij zich afvraagt wat er moet worden van de onveranderlijke dogma's van de katholieke kerk. Alles wat *nieuw* klonk in de theologie moest behoedzaam en nauwlettend in de gaten worden gehouden. “Derrière le paravent du retour aux Pères grecs une manière habile de s'en prendre au thomisme”).⁵⁵ In le Saulchoir, het Dominicaanse studiehuis, werd met de historische methode gewerkt. De theologen die het etiket kregen hebben zich altijd verzet tegen de benaming. Sommigen grappend (Congar), anderen meer serieus (De Lubac). Volgens De Lubac zouden de thomisten Cajetan en Suarez (XVI eeuw) eerder de naam van NTh verdienen. Niet dat de Kerk doof was voor hun argumenten...: “Il lui arrive aussi d'en percevoir le bien-fondé, voir de les reprendre partiellement à son compte...», en er kwamen al veranderingen, in de liturgie. Maar Rome vond de NTh gezagondermijnd. “On accuse facilement la théologie d'être séparée de la vie, de s'occuper de problèmes antiques et de négliger les problèmes du temps présent. » (Tijdens een ad limina bezoek van de priester Bruno de Solages bedoeld om de gemoederen te doen bedaren).⁵⁶ Op een gegeven moment was het alleen nog maar hard tegen hard: de Encycliek **Sempiternus Rex** (1951).

Nouvelle théologie vanuit Lyon gezien

Tijdens de 2e Wereldoorlog was Lyon de hoofdstad van het verzet tegen het Nazisme. Veel Parijse intellectuelen waren er naar toe gevlucht, waaronder de Lubac, die er aanstoot aan nam hoe de Kerk reageerde op de Jodenvervolgingen. In 1941 had de Lubac al een vertrouwelijke analyse geschreven hoe hij de situatie zag: “En face d'une situation aussi tragique, comment ne pas s'étonner de ne percevoir que si peu de signes d'inquiétude dans les milieux catholiques et même ecclésiastiques.”⁵⁷ In 1942 veroordeelde hij alle samenwerking met de Nazi's. Ná de Tweede Wereldoorlog kwam dedoorbraak voor de NTh. Het leek alsof men alle oude structuren van vóór de oorlog niet meer terug wenste. “Rome” was verzwakt uit de Tweede Wereldoorlog te voorschijn gekomen. De alternatieve beweging was sterker geworden. De Théologie Nouvelle (NTh) wilde een bemiddelende richting zijn. De Jezuïeten uit Fourvière (Lyon) waren vanwege hun opleiding filosofisch en theologisch onderlegd en velen stonden open voor nieuwe ideeën en waren in staat die te integreren in hun denken. Blondel zou hen hebben geleerd dat filosofie en theologie echt bij elkaar horen. Men legde zich toe op de patristische beweging, de Bijbelbeweging, de oecumenische beweging, de apostolische lekenbeweging en de beweging van de priesterarbeiders. Etienne Fouilloux vraagt zich af of men wel kan men spreken van *Nieuwe Theologie*? Maar later kwam hij toch tot een soort definitie : Nouvelle théologie is Franse theologie in de jaren 1930-1960, vanwege zowel de inhoud als de vorm, rond drie thema's gecentreerd: een nieuwe christologie, een herbronning, een nieuwe ecclesiologie.⁵⁸ Hier was een generatie theologen die minder geneigd was zich te conformeren met wat Rome wenste als met het terugwinnen van verloren gegane “zielen”, door het gesprek aan te gaan met tijdgenoten, of ze nu katholiek, of niet gelovig waren. Men mikte op de herovering van de elites door een theologie van kwaliteit aan te bieden. De traditie die leidt naar openheid. Congar zocht direct contact op met mensen. Dat directe contact zien we bij Steur ook heel sterk. En er ontstond ook een wisselwerking, de pastor leerde ook van anderen.

⁵⁵ Fouilloux, Une Eglise en quête de liberté, p 282

⁵⁶ Idem, p 280

⁵⁷ Wagner, de Lubac, p 17

⁵⁸ Fouilloux, une église en quête de liberté, p229

De Lubac

De Lubac heeft in intellectueel opzicht beslist een leidende rol gespeeld in de NTh. Een inspirator voor Klaas Steur. Het is met recht een Rooms-Katholiek theoloog. Paus Benedictus XVI had **Catholicisme** in 1949 gelezen in de vertaling van Hans Urs von Balthasar. De thesen van De Lubac waren bekend bij vele bisschoppen tijdens het Tweede Vaticaans Concilie. In zijn werk is er geen tegenstelling tussen een reflectieve theologie en een spirituele theologie. Het mysterie maakt deel uit van zijn denken. Het is een manier van denken die haaks staat op niet-geloven. Even voor de oorlog publiceerde de Lubac **Catholicisme, les aspects sociaux du dogme** (1938), waarin hij het bindende van het Katholicisme benadrukte. In **Catholicisme** had de Lubac het over een “humanisme total”. Eén term komt vaak terug: ‘l’Homme nouveau’. De mens die zijn voltooiing vindt, het zal niet op deze aarde zijn, voor een Christen: een mysterie. God, het leven in de Geest, is de rode draad in heel het werk van de Lubac. In **Catholicisme** veel aandacht voor de interpretatie van de Schrift. Gecontinueerd in **Histoire et esprit**, over het verstaan van de Schrift volgens Origenes en **Exégèse médiévale** (1959). Het ging de Lubac er om de spirituele betekenis van de Schrift uit de tekst te halen, waarbij hij terug ging naar discussies uit de eerste eeuwen van het christendom met Joden en niet-christenen. De concilietekst **Dei Verbum** bouwde er op door. Jezus Christus geeft eenheid aan de Schrift. De Lubac zocht de band tussen de wetenschappelijke exegese van de twintigste eeuw, de dogmatische theologie en de spiritualiteit. Het christendom was de religie van Jezus Christus. Uitgegaan werd van Littera gesta docet, quid credas allegoria Moralis quid agas, quo tendas anagogia. Letterlijk lezen is geschiedenis, allegorisch wat je moet geloven, moralistisch wat je moet doen, anagogisch waar je naar moet streven, d.i. de relatie met God: de “fins dernières of de réalités divines”. Oftewel van de historische Joodse geschiedenis, naar de Kerk, de Ziel van de Christen en het Hemelse Jerusalem, de overwinnende Kerk. Symbolisme en allegorie speelden een grote rol in het middeleeuws denken. De Lubac vulgariseerde deze ideeën in **De la connaissance de Dieu** (1945), dat hem kwam te staan op het verwijt van, fideïsme. Na de oorlog verscheen **Surnaturel** dat meteen aanleiding gaf tot heftige polemieken. Het verscheen in de collectie “Théologie”, met de dubbele wens : “Puiser la doctrine chrétienne à ses sources, trouver en elle la vérité de notre vie.”⁵⁹ **Surnaturel** heeft ook te maken met gezag, dogma’s werden gerelativeerd en in een historisch perspectief geplaatst. Hij benadrukte de hang van de mens naar het bovennatuurlijke en het belangeloze zich schenken van God. De paradox ligt in de mens zelf, schepsel is hij natuur, beeld is hij van God. Zij geest is verlangen naar God. Heel het spirituele leven wordt beheerst dit verlangen te bevredigen, zichzelf radicaal te veranderen, zonder de welke er geen toegang tot het Koninkrijk is. Tegen rationalisme en naturalisme in toch de mogelijkheid van het bestaan van een bovennatuurlijke ordening en genade zien, ruimte te laten voor mystiek en mysterie.

Lubac begon met het historisch-theologische concept van het bovennatuurlijke te deconstrueren. Zijn conclusie was dat voor Thomas van Aquino er een *desiderium naturale visionis* bestond. Er is een spirituele, bovennatuurlijke, orde. De mens wil weten waar de oorzaak ligt van die orde en waar de bedoeling ligt van die orde, ook voor hem zelf. Kennis van, óver God is het einddoel. Wat God is weten we niet, *qui est Deus is d’omnino ignotum*. Een gedurfde uitspraak van de Lubac: « la vérité chrétienne ne subsiste jamais à l’état pur », waarheid is altijd ingebed in andere ideeën, denkschema’s. Dat zette meteen kwaad bloed. In Frankrijk kwamen er artikelen van o.a. pater Garrigou-Lagrange in de Revue Thomiste waarin

⁵⁹ Wagner, de Lubac, p 21

de “nieuwe theologen” ervan werden beschuldigd slecht begrepen hoe de verhouding menselijke natuur en bovennatuur in elkaar stak, het Thomisme te vervalsen door het binnen een historisch perspectief te zien en kerkelijke dogma’s te relativiseren. De hele collectie **Sources chrétiennes** werd van twijfelachtige kwaliteit beschouwd: men ging verder terug in de tijd dan de grote dogmatische syntheses (Thomas van Aquino). Garrigou-Lagrange en de Jezuïet de Tonquédec vroegen de bijna blinde filosoof Blondel met klem zijn ideeën over de waarheid “adaequatio realis vitae et mentis” te herzien op straffe van een lang verblijf in het vagevuur. De Lubac sprak ook over de grensproblemen (problèmes-frontières). Iets wat Steur *uitersten* noemt? Het gaat dan om zaken waar theologie en andere disciplines elkaar raken. De zoektocht van de theoloog en van de filosoof naar het absolute. De spirituele exegese van de Lubac en de moderne exegese en historisch-kritische methode zijn moeilijk te verenigen. Het was ook eer theologie die de roeping van de mens in gedachten hield: “Une théologie soucieuse de rappeler la vocation de l’homme.”⁶⁰ Bovennatuurlijk (surnaturel) *pneuma* is alles wat boven de Natuur, *physis* uitgaat. Ook Chardin zal zeggen: “Le surnaturel est un ferment, une âme, non un organisme complet, il vient transformer la nature. »⁶¹ Een Thomisme dat nieuw leven was ingeblazen door de Jezuïet Pierre Rousselot.

Confrontatie tussen de NTh en Rome

De Jezuïeten en Dominicanen werden in 1946 vermaand door hun leiding. In juni 1950 werd het de beschuldigde Jezuïeten verboden verder les te geven of te publiceren. Toen volgde in augustus 1950 de encycliek **Humani generis** (1950) die insloeg als een bom en waarin gevraagd werd Thomas te volgen om niet te dwalen in de filosofie en de theologie. De kennis moest worden overgedragen uit handboeken, in het Latijn, gebruikmakend van gesloten redeneringen (syllogismen) en debatten (disputatio). Klaas Steur schrijft over het verschijnen van de encycliek: “**Humani generis** van Pius XII in 1950 was een echte dreigende donderwolk geweest, die mij toentertijd wel heel erg bezorgd gemaakt heeft. Maar deze was overgedreven zonder schade aan te richten en... zonder goed te doen ook, voeg ik er oprecht aan.”⁶² De Lubac werd naar Parijs verbannen, hij voelde er zich geïsoleerd, hij kon zijn onderzoek maar matig voortzetten en leed onder het voortduren van de polemieken. Echter niet zijn persoonlijk heil stond op de voorgrond maar gemeenschapsvorming een man van de Kerk. De Traditie hield de Lubac erg bezig, bv in **Paradoxes** suivis de **Nouveaux Paradoxes** (1959), waarin hij zich terdege bewust is van paradoxen binnen de Kerk: “A mesure qu’ils s’affinent et s’humanisent, les hommes inventent mille nouvelles manières de se faire mutuellement souffrir, - ou de se tourmenter eux-mêmes.”⁶³ Tegelijkertijd rekende hij af met een geloof dat vast bleef zitten in één bepaalde eeuw: “Celui-là, cessant de croire et de penser avec l’Eglise vivante, ne se privé pas seulement de nuances ou de précisions nouvelles: il perd la réalité, la substance même de la foi.”⁶⁴ Je kunt niet de schat in zijn oorspronkelijke staat conserveren, het zou een vervalsing zijn, verlies. Ideeën zijn geen stenen, zelfs geen edelstenen. Een paradox? Dit alles in lijn met de filosoof Blondel, auteur van **l’Action** (1950) die neoplatonisme en pragmatisme met elkaar trachtte te verbinden.

NTh en het verenigingsleven

In het Frankrijk van na de Tweede Wereldoorlog betekenden –vooral op het platteland– katholieke verenigingen veel voor de modernisering van de maatschappij. Zij waren de enige organisaties die in staat waren deze te bewerkstelligen. Binnen de arbeidersbeweging in de

⁶⁰ Wagner, de Lubac, p 75

⁶¹ Chardin geciteerd in Wagner, p 78

⁶² Steur, Een die bleef, p 192

⁶³ Paradoxes in Wagner, de Lubac p. 227

⁶⁴ Wagner, de Lubac, p 60

steden, waar (linkse) partijen of vakbewegingen actief waren was het moeilijker voor de Kerk een voet aan de grond te krijgen, maar door apostolaat en praktische hulp (Vincentiusvereniging), coaching van scholieren door studenten etc. had men ook daar een ingang. Pastores gingen steeds meer reageren op de enorme vraag naar spiritualiteit bij de middenklasse. Er bloeide een religieuze kwaliteitspers. Tot die tijd was het vaak gebleven bij stichtelijke literatuur, nu gingen mensen zich theologisch scholen. De werken van de NTh werden gelezen en onderling besproken. Er ontstonden nieuwe verenigingsvormen en verbanden, waarin leken een vooraanstaande plaats innamen. Huwelijk en gezin stonden volop in de belangstelling na de oorlog van de Action catholique. De kerkelijke leer bleek een bron van neuroses, (vgl het boek van Hanneke Westhoff). Op politiek gebied bleef angst voor een afglijden naar het communisme, angst dat er een breuk in het gesloten front kwam binnen de Kerk en die angst was niet geheel onterecht. Mensen waren op zoek naar antwoorden op frustraties en vonden die niet meer bij de Kerk. In de praktijk van alledag vonden christenen en communisten aan de basis elkaar in de volkswijken van de grote steden. Klaas Steur meende dat communisten zijns inziens vaak christelijker waren dan christenen zelf.

Tweede Vaticaans Concilie

Het Tweede Vaticaans concilie heeft het modernisme niet in ere hersteld maar voor de eerste keer waren de verdedigers van “de vesting” niet meer bij machte, om hun inzichten op te leggen. Fouilloux meent dat het verkeerd is te zeggen dat het Tweede Vaticaans concilie werd voorbereid door een avant-garde. Het systeem stak zo in elkaar dat als er geen Paus (Johannes XXIII) was geweest die een beslissing had genomen er niets was gebeurd. ”Comment oublier que la période ici étudiée est celle de germinations qui auraient pu ne jamais éclore.”⁶⁵ Onder Pius XII was de tijd nog niet rijp. Misschien zat het niet op Paus Pius XII vast maar op zijn personeel. Bedoeld wordt kardinaal Ottaviani en de Nederlandse Jezuïet Sebastiaan Tromp, die de leiding hadden van de Theologische commissie en die de inspiratie zouden hebben gegeven voor teksten als **Humani Generis**, een ultieme antimoderne reactie? De NTh zijn vaak ten einde raad geweest, Congar heeft er serieus over gedacht een ander beroep te zoeken. Maar plotseling veranderde er iets: Fouilloux somt een op: van de Syllabus errorum van 1864 kwam men tot het decreet over de godsdienstvrijheid van het Tweede Vaticaans Concilie, van een openlijk anti-judaïsme tot het uitbannen van verachting van Joden. Verrassend genoeg werden Congar en de Lubac benoemd tot experts van de Theologische Commissie in 1960. Maar er waren tegenkrachten: het Secretariaat voor de eenheid van de Christenen maakte mooie teksten maar deze werden door Kardinaal Ottaviani genegeerd. Het saldo was positief: de christologie van het Tweede Vaticaans concilie, in zijn concept van de Openbaring werd diepgaand beïnvloed door de christologie van de NTh, de ecclesiologie is beïnvloed door het denken van de Lubac over bisschoppelijke collegialiteit. Niet alles werd binnen gehaald, veel bleef in de steigers: de verhouding van de plaatselijke kerken t.o.v. de universele Kerk bijvoorbeeld en de blijvende paradoxen in de Kerk, de paradox tussen het moederschap van de Kerk en het Vaderschap van de bedienaren, het algemeen priesterschap en de hiërarchische ambtsstructuur etc. Het gaat om het gezicht van de Kerk in de hedendaagse tijd, in een voortdurende dialoog met die tijd, een dialoog ook van de traditie en hedendaagse theologen. Maar om met het hoofdcommentaar van De Lubac te besluiten terug te vinden in de 4e paragraaf van Hoofdstuk I van Dei Verbum: “Deze christelijke heilsbedeling, die immers het nieuwe en definitieve verbond is, zal nooit voorbijgaan en er is geen nieuwe publieke openbaring te verwachten voor de glorievolle verschijning van onze Heer Jezus Christus.

⁶⁵ Fouilloux, une église en quête de liberté, p 307

HOOFDSTUK III

Enkele werken van Steur

Klaas Steur heeft veel geschreven. Je kunt bepaalde thema's ontdekken, die dan ook nog eens onderling samen hangen en ook nog te maken hebben met de NTh. En aangezien Klaas Steur in een "gemengd land" woont waar katholieken en protestanten naast elkaar leven schreef hij ook hier over. Ik zal aan de hand van 3 thema's enkele werken van Steur beschrijven. De ene keer voor ingewijden (vakliteratuur), de andere keer voor leken, speerpunt van de NTh. De drie thema's zijn: Moraaltheologie en menselijke relaties; De Rechtvaardigmaking en de oecumene; Een andere ecclesiologie, algemeen priesterschap.

Moraaltheologie en de relaties tussen mensen

In 1937 verscheen **Der Katholische Glaube** van Dr. Ignaz Klug⁶⁶, een apologetisch, dogmatisch, kerkhistorisch overzicht, dat door Steur, samen met H.J. van Deursen en H.J. Wachters voor de Nederlandse markt werd bewerkt. Klug was beïnvloed was door het Reformkatholizismus. Deze stroming wilde het katholicisme uit het culturele getto halen waarin het zich bevond. Ignaz Klug benadrukte de vrijheid van de wil en het praktijkgericht bezig zijn. Nieuw was dat **Der Katholische Glaube** in een moderne taal en voor leken was geschreven. Het bedoelde een antwoord te geven op vragen van moderne mensen. Geloof en verstand, christen-zijn in de moderne wereld. Theologen speelden in de vulgarisatie van nieuwe ideeën een rol van betekenis. In Frankrijk werd wel gesproken over een théologien de service. In het **Dogmatisch tractaat over het huwelijk (1947)**, behorend tot de eerste categorie van "vakliteratuur" verdiept Steur zich in het sacrament van het huwelijk. Kerkelijk recht en moraal-theologie waren in die tijd "té innig versmolten"⁶⁷ zoals A.W. Hoegen in zijn **Over den zin van het huwelijk** uit 1935 schreef. De lessen over het huwelijk in Warmond werden vanuit het kerkrecht gegeven aan de hand van het handboek van Th. M. Vlaming **Praelectiones juris matrimonii**. Dit "tractaat" werd aan de dogmaticus toegewezen (Steur) en deze schreef een collegedictaat. Het was traditioneel van opzet en uitwerking met "enkele opmerkelijke opvattingen"⁶⁸ Het hield zich angstvallig buiten moraaltheologie en kerkelijk recht. Een kerkelijk dogma is een geloofsregel, het kan een mysterie zijn. Het gaat boven de rede uit, wat niet het zelfde is als onredelijk, maar het gaat over zaken die niet te bevatten zijn met het verstand. "Het huwelijk heeft van nature een religieuzen zin"⁶⁹ Steur citeert beeldend hoe het huwelijk ook in het O.T. beschreven wordt. In de bibliografie veel Duits (K. Adam, M. Bierbaum), Frans (J. Dermine, B. Lavaud) en Engels. Tot dan werd onderwezen in de passieeler van Thomas van Aquino's *Summa Theologiae*, die terug ging op Plato. Rome stond een teleologische moraal (= het doel) voor.

Maar Klaas Steur had óók het boek van de vrouwenarts Th. H. van de Velde **Het volkomen huwelijk (1926)** gelezen. Dit boek was door Rome verboden, Steur citeert Pius XI: "Zoo zullen zij (de Katholieken) zich met grooten afschuw en met allen ijver afwenden van die misdadige bedenkzels, die, zeker tot schande voor de menselijke waardigheid, juist op het oogenblik in woord en geschrift onder den titel van 'het volkomen huwelijk' wordt

⁶⁶ Ignaz Klug was een Duits moraaltheoloog, ook moraalpatholoog en moraalpsycholoog die apostolische arbeid heeft verricht onder arbeiders in de fabrieksstad Schweinfurt, in gevangenis en in een kindertehuis. Ook Klug kreeg te maken met "Mißgunst und Ablehnung". Hij schreef een moraaltheologisch boek dat in vele talen vertaald werd en mede door Steur voor de Nederlandse markt werd bewerkt.

⁶⁷ Steur, Dogmatisch tractaat voorwoord

⁶⁸ Jacobs, Klaas Steur, blz 65

⁶⁹ Idem, p 18

rondgevent en die van dat z.g. volkomen huwelijk een ontaard huwelijk maken, zooals men het ook wel met volle recht genoemd heeft”.⁷⁰ Steur schrijft over het “vele goede van dit boek”.⁷¹ Overigens werden geïndiceerde boeken juist extra veel gekocht en gelezen.... Steur had in Volendam voor verloofden en jonggehuwden een aantal lezingen verzorgd, die zeer gewaardeerd werden en die men heel reëel vond. Hij schreef dit waarheidsgetrouwe karakter toe aan zijn opgroeien binnen zijn *clan*, waar men open omging met elkaar over dit soort zaken. De pastorie van Volendam (waar Steur vanwege de hongerwinter verbleef) had namelijk besloten verloofden en jong gehuwden een modern-katholieke cursus over liefde en seksualiteit aan te bieden. Van de priesters die in aanmerking kwamen om dat te doen, oordeelde men Klaas Steur de beste. Steur liet zich niet leiden door de door hem afgekeurde “volkomen negatieve houding der moralisten tegenover genot en hartstocht”⁷² die alleen maar kon leiden tot ongewenste taboes en algehele seksuele onwetendheid. “Hij zou de jongelui een voorlichting geven vanuit de waarden en strenge normen van de Kerk, maar anders dan te doen gebruikelijk, zou hij daarbij niet met hel en verdoemenis dreigen: Al waren genot en hartstocht zeker niet het doel van het huwelijk, ze hadden wel degelijk positieve waarde en ze kwamen niet van de duivel, maar van God.”⁷³ De lezingen werden gebundeld in **Liefdesstreven en Liefdesleven**, later **Liefde** (1947). Steur wilde de moderne, praktische, psychoanalytische ideeën van de vrouwenarts Th H. van de Velde, gynaecoloog en oud directeur van de vrouwenkliniek in Haarlem, toepassen/aanpassen aan de katholieke huwelijksleer. Van de Velde was een vrouwenarts die in de lijn werkte van Iwan Bloch, Berlijns seksuoloog en psychiater die rond de eeuwwisseling (1900) samen werkte met de Joodse psychiater Magnus Hirschfeld aan een nieuw concept van seksuologie. In **Het volkomen huwelijk** thema’s als: de man-vrouw verhouding binnen het huwelijk: de juiste keuze van de echtgenoot(e), egoïstische mannen, respect en begrip voor vrouwen met een scrupuleuze opvoeding, gezonde psychologische verhoudingen, goede oplossing van het vraagstuk der nakomelingschap, een harmonisch en bloeiend geslachtsleven, de echtgenoot als bestendige verleider van zijn vrouw...etc. Door het schrijven van de boekjes kwam Steur in aanvaring met orthodoxe katholieken en het bisdom, hetgeen verergerd werd door zijn afstand nemen van de opvattingen van Dr. A.W. Hoegen, dé autoriteit op het gebied van moraaltheologie in die tijd. Volgens sommigen “een dictator op huwelijksgebied”⁷⁴ Er kwam een “decisie” van het episcopaat dat de boekjes direct uit de handel moesten worden genomen. “Mgr. Huibers gaf aan dat volgens hem alles in orde en zonder dwalingen was; maar het had: 1) niet geschreven hebben mogen worden door een priester; 2) “niet door een gevierde professor, die ik dan zou zijn.”⁷⁵ De uitgever verzette zich tegen het uit de handel nemen en publiceerde zelfs een tweede druk voor de Nederlandse militairen in Nederlands-Indië. Klaas Steur vond eigen verantwoordelijkheid, het eigen geweten heel belangrijk. In **Biechttoefening** (1968) schreef hij hoe hij een biechteling tegemoet treedt: “Het meeste dat u betreurt, is al vergeven door God zelf en het werd door uw eigen berouw en bekering volledig weggevaagd”. Steur vond wel dat er berouw moest zijn en dat een mens moet groeien via een bepaalde introspectie. Problemen in een huwelijk moeten opgelost: ongewenste zwangerschappen, alimentatie, maar zo’n gesprek kan overal...en met iedereen! En niet in de biechtstoel. In die lijn is hij blijven doordenken. Iedereen had recht op zijn privacy en in **Een die bleef** (1971) schrijft Steur “Er zal een heel andere huwelijkszede moeten groeien, waarvan ik hoor, dat er in Noord America reeds iets aan het ontkiemen is.” En ergens anders meent hij

⁷⁰ Klaas Steur, *Liefdesleven*, p 10

⁷¹ Klaas Steur, *Liefdesleven*, p 11

⁷² Een die bleef, in *Schipper op*, p 185

⁷³ *Schipper op*, *Schipper af* p 185

⁷⁴ Westhoff, *Geestelijke Bevrijders*, p 104

⁷⁵ Klaas Steur: *Een die bleef*, p 187

dat “De Kerk enorm tekort geschoten is in het doorgeven van Gods gedachten en bedoelingen aan de mensen op huwelijksgebied. Zij plande een enkel uiterlijk juridisch statuut. Het door de kerk gekweekte klimaat is verre van ideaal voor een mondiaal bovenpersoonlijk instituut ten bate van de gave mensheid...”. (---) Het is jammer, dat Rome zich zodanig ingesteld heeft ten aanzien van de wereldsituatie -“ondanks *Populorum progressio*”- (een heel reële Encycliek uit 1967 van paus Paulus VI) en blijft zweren bij aftandse bewijzen uit een voorgoed voorbij tijd.”⁷⁶

De Rechtvaardigmaking zoals Katholieken die zien (1945). Met dit boek(je) en met de lezing **Het christendom en de andere godsdiensten** “laat Steur de filosofie achter zich”.⁷⁷ Hij begaf zich op het vlak van de theologiegeschiedenis en ging in discussie met het Protestantse geloof. Daarbij moet in aanmerking genomen worden dat hij woonde in een, zoals Kardinaal Bea dat noemde, “gemengd land”, d.w.z. een land waar katholieken en protestanten naast en door elkaar woonden. Prettig voor oecumenisten, bleek bij het Concilie. Mijn indruk is dat Steur vooral wil kijken wat christenen bindt en niet wat hen scheidt: oecumene. “Dat (= het hart) moet alle Christenen tot elkaar brengen in waardering.”⁷⁸ De vraag hoe de mens in Gods ogen gerechtvaardigd kan worden lag aan de oorsprong van de Reformatie en is verbonden met de naam van één persoon: Maarten Luther (1483-1546). Luther komt –kort door de bocht- uit bij *door het Geloof alleen*, niet door *werken* (bedevaarten, aalmoezen, penitenties, aflaten etc.), wèl mensen steunen vanuit naastenliefde. Steur gebruikt een wat andere definitie van *werken*; het gehoorzamen en bewaren van het geloof en waakzaamheid zijn ook *werken*, een moreel leven is ook *werken*. Geloof alleen vindt Steur wat mager als de Liefde er niet bij komt. De Reformatie had de neiging om een tegenstelling tussen *genade* en *mensenwerk* te benadrukken.

De aanleiding voor het boek **De Rechtvaardigmaking**... van Steur lag in een discussie met de protestantse theoloog Dr. H.M. van Nes en zijn artikel **Roomsche Propaganda in Nederland** (1940). Het blad Het Schild van de Canisiusvereniging had hier al op gereageerd. Steur deed dit uitvoeriger, omdat uit reacties bleek dat Van Nes en Het Schild elkaar waarschijnlijk niet begrepen hadden, omdat bekering en wedergeboorte iets anders betekenen voor roomsen en protestanten en hij hier een taak voor zichzelf zag om misverstanden op te heffen. De te stellen vragen zijn voor Steur vooral van belang omdat het “leerstuk de prediking en de zielzorg overal beheerscht.” Steur weet een pastorale draad in het boekje te weven.⁷⁹ Steur kiest voor de positieve kijk om niet mee te doen aan “Het eeuwige wantrouwen tegen de mensen, dat bij den Protestant alleen in den Godmensch, en niet in den vernieuwden mensch, genezing vindt.”⁸⁰ Hij had niets van de scrupulant die Luther in eerste instantie was maar wel met de gelovige Luther waar deze zich in vertrouwen en liefde overgeeft aan God. Steur wijst er ook nog eens op dat alle discussies over rechtvaardigmaking niet opwegen tegen het Woord van God, dat alleen spreekt tot het oor dat gelooft. Luther was van mening dat de scholastieke theologie vervreemd geraakt was van de Bijbel en het oorspronkelijke geloof. “Zij vertrouwde meer op ‘de filosoof’, namelijk Aristoteles, dan op ‘de apostel’, namelijk Paulus.”⁸¹ De protestant Van Nes had kritiek op het katholieke geloof omdat “bekeering” en “wedergeboorte” hier gemist werden, maar serieuzer was het verwijt dat “Klug, die we in § 1 gezien hebben, een voorstelling van het Evangelie gaf als stelsel van

⁷⁶ Klaas Steur, Een die bleef, p 82

⁷⁷ Jacobs, Klaas Steur, p 63

⁷⁸ Steur, Rechtvaardigmaking, p 20

⁷⁹ Steur, Rechtvaardigmaking, p 18

⁸⁰ Steur, Rechtvaardigmaking, p 82

⁸¹ Akker v/d, Wegen en dwarswegen, p 150

geopenbaarde waarheden, maar dat van het geloof als zaak van het hart, in vol vertrouwen op Christus geen sprake was. Steur verplaatste de discussie naar een boek van Dr. C.J. de Vogel⁸² (onder invloed van Newman katholiek geworden), **Newmans gedachten over rechtvaardiging. Hun zin en recht ten opzichte van Luther en het Protestantsche Christendom.** (1939). Steur beoogde met name om het wederzijds begrip tussen Katholiek en Protestant te bevorderen, door zowel de overeenkomsten als de verschillen te belichten, temeer omdat het in het verschil in denken (Luther en Trente) naar De Vogel's/Steur's mening dikwijls om accentverschillen gaat, maar wel diep verankerd en wezenlijk. De Vogel: "Feitelijk zeggen Luther en de Trentsche Vaders over de rechtvaardiging hetzelfde. Feitelijk zien beiden het Christenleven als een heiligingsproces en de rechtvaardiging als genade. Het onderscheid tusschen beiden is 'slechts' een accentverschil. Maar dit schijnbaar zoo lichte onderscheid wordt van beide kanten gevoeld als een wezensverschil, dat als zoodanig als het ware 'absoluut' van karakter, en praktisch dan ook onoverkomelijk is."⁸³ Steur wil trachten door het oor te scherpen elkaars accent proberen "te hooren en verstaan". Steur betreurde "dat bij het samen spreken van Protestant en Katholiek soms een methode (de methode der rationeele consequentie⁸⁴) gevolgd wordt, die ieder verstaan ten uiterste belemmert."⁸⁵ Of het gaat om rechtvaardigmaking en geloof; rechtvaardigmaking, bekeering en wedergeboorte; rechtvaardigmaking en goddelijke inwoning; rechtvaardigmaking, Christus en de Sacramenten overal is het twistpunt geloof óf werken. Voor Newman, Dr. Vogel en voor Steur gaat het om alzijdigheid. "De strijd waarin wij door het samenzijn met hem (Newman) geraken, is geen neertrekkende, maar een verheffende strijd."⁸⁶ En leidt naar waardering voor elkaar. Steur verlangt dit ook van de "clergé" die door de Codex iuris canonici wordt gevraagd, "om in den Heer alle niet-geloovigen, hetzij gedoopten, hetzij niet gedoopten, een goed hart toe te dragen. (Codex 1917: 1350 §1).

In de **Rechtvaardigmaking** maakt Steur onderscheid tussen theologen, de gelovigen en de Kerk. "Hun aandacht (van theologen) is die van menschen en richt zich op het actueele, op het bizondere, op het momenteele; de zorg der Kerk is er een van God, en deze verliest bij welk gevaar ook op één front alle andere niet uit het oog; haar zorg is die van het alziend oog, van de eeuwige wijsheid en de evenwichtige rustige voorzienigheid."⁸⁷ Het onderscheid tussen dogmatisch/leerstellig (Trente) en fiduciaal geloof zou Protestanten tegenstaan. Volgens Van Noort in **De Gratia Christi** (124)⁸⁸, zouden protestanten van absoluut geen voorbereiding op de rechtvaardigmaking willen weten. Het Concilie van Trente zou geen vertrouwvol geloof, geen wils- en geen heilsgeloof, geen vertrouwen op de eigen rechtvaardigmaking, maar echt dogmatisch geloof eisen, leerstellig geloof, verstandelijk geloof, *geloof als verstandsdaad*, waardoor wij aannemen, wat God geopenbaard heeft: geloof als een zuiver objectieve aanneming van God, de openbarende Waarheid, zonder enige subjectieve weerslag. Het Concilie van Trente zou zo juist dicht bij de protestanten staan "door aan het geloof geen ander voorwerp te geven dan de objectieve goddelijke waarheid, niet het subjectieve menschenlijke geluk".⁸⁹ Dus niet meer spreken over liefde, hoop, berouw e.d.

⁸² **Dr. C.J. de Vogel (1905-1986)**, Filosoof, theoloog, theosoof, aanvankelijk liberaal en areligieus, later ook door een onverwerkte relatie en filosofische interesse en te weinig houvast aan de *sola fides* orthodox katholiek). In De grondslag van onze zekerheid keert zij zich tegen Nieuwe theologen als Edward Schillebeeckx. Van Newman nam zij vooral over de belangstelling voor de patristiek.

⁸³ De Vogel geciteerd in **Actio Catholica** 1946, p 157

⁸⁴ De methode dat ieder zijn eigen gevolgtrekkingen maakt en er Babylonische spraakverwarring ontstaat, cv

⁸⁵ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 14

⁸⁶ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 19

⁸⁷ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 09

⁸⁸ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 23

⁸⁹ Steur, *Rechtvaardigmaking* p 26

Steur kiest voor een liefdevol, gelovig vertrouwen (*fides formata charitate* en *fides fiducialis*). “Wij Katholieken aanvaarden een geloof, dat de rechtvaardigmaking voorafgaat, al bewerkt het deze niet; het praepareert alleen den mensch op Gods grootste gave”. Geloof als bovennatuurlijke uitrusting van de mens. Het Protestantisme kent dat niet.

In het hoofdstukje **Rechtvaardigmaking, bekeering en wedergeboorte** heeft Steur het dan over de tirannie van namen en termen. Eensluidende woorden, die ooit gemeengoed waren, werden niet meer in ze zelfde zin verstaan; woorden, die oorspronkelijk ver van elkaar afstonden kregen één en de zelfde betekenis. Is rechtvaardigmaking het zelfde als zondenvergeving? “Innerlijk staat tegenover uiterlijk, waarachtig en in werkelijkheid tegenover juridisch en in naam”.⁹⁰ Dit zou gelezen kunnen worden als kritiek op veel van wat in de Kerk gebeurde/t: veel uiterlijk gedrag en veel juridisch gehakketak, terwijl het om iets anders gaat! Steur bespreekt de term *innerlijk*. Het zou niet goed zijn als geloof extrinsiek *uiterlijk* bleef. Spreken Protestanten niet te veel vanuit het defensief om niet voor katholiek versleten te worden. Het bovennatuurlijk complex was een orde van op-God-gericht zijn, die God alleen kan instellen. En moesten we oppassen voor *naturalisme, materialisme en pragmatisme*. Hier komen we in de buurt van de Lubacs **Surnaturel** (1946). De mens die gerechtvaardigd wordt, blijft feitelijk *niet* dezelfde. Hij wordt werkelijk vernieuwd, werkelijk gereinigd – “de die in diem magis.”⁹¹ De “latere/jongere Protestanten” zoals die genoemd worden zouden zich te veel hebben laten leiden door de openbaring. Gesproken wordt over *goddelijke inwoning* wat dicht tegen rechtvaardigmaking zit, met het erkennen van het bestaan van een bovennatuur. De genadegave wordt aan ieder van ons geschonken. Luther en Calvijn moesten erkennen dat de Rechtvaardigmaking iets in ons is. Beking is ook wedergeboorte en heiliging, die van boven komen. Niet door het weten wordt de mens gerechtvaardigd, zoals de Farizeeën wisten, maar “hun doen vertolkte dat weten niet in de eenige taal, die waarde heeft voor God.”⁹² Gehoorzamen en bewaren van de schat en in nieuwigheid van leven wandelen zijn *werken* die de mens moet volbrengen. Aan het eind van het boek schrijft Steur over Gods almogende genade van een mens die roept: “Heer, help mij. Ik kan hier niet door. Ik moet er toch door. Help mij er doorheen. Laat mij door U er door gaan. Laat *mij* gaan. Laat *Gij* mij gaan!” en “In deze belofte gelooven wij, om zalig te worden; daarin gaan wij voort, eveneens om zalig te worden”.⁹³ Hier geen theologisch jargon. Het Christendom en het Evangelie zijn beloften, beloften van bijstand en van kracht tot het einde. Het katholicisme plaatst geloven en vertrouwen naast elkaar. En geloven en natuur, Heil en Schepping, naast elkaar. In **Een die bleef** schrijft hij “God kan ik zelf niet grijpen. Hij moet mij grijpen. Zo blijft geloven pure gave van God.”⁹⁴ Een visie die hij van zijn leermeester Prof. Dr. G.P. Kreling leerde. De laatste oordelende instantie is God.

Jacobs vindt Steurs argumentatie, dat Luther en Trente hetzelfde zeggen, niet overtuigend, hij verwijst voor uitleg hiervoor naar een artikel van de theoloog en priester H.J.H.M. Fortmann (* 1904), een serieuze voorzichtige overgangsfiguur (Niet te verwarren met zijn broer H.M.M. Fortmann⁹⁵) in **Actio Catholica** uit 1946. Het was voor theologen geen gemakkelijke

⁹⁰ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 35

⁹¹ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 46

⁹² Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 69

⁹³ Steur, *Rechtvaardigmaking*, p 83

⁹⁴ Steur, *Een die bleef*, p 34

⁹⁵ H Fortmann, (1912-1970) Stafid van de Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid, een organisatie van sociale wetenschapsbeoefenaars, zielzorgers, medici en theologen ter bestudering van de relatie tussen katholicisme en geesteshygiëne. Aan de invloedrijke brochurereeks van deze vereniging leverde hij markante bijdragen, zoals **Wat is er met de mens gebeurd? Over de taak van een vergelijkende**

lectuur, meende Fortmann, omdat vaktermen uit de katholieke theologie misten. Hij haalt enkele thema's uit het boekje naar boven: het ontbreken van gezag in het Protestantisme, de vereenvoudiging-in-alles van het Protestantisme. Het ging Fortmann er om de objectieve waarheid te achterhalen en dan kan men "misschien terecht er op wijzen dat de eerste Protestanten nog niet zo ver van ons afstonden; maar moet men tegelijk niet wijzen op het absoluut andere en afwijkende, dat zij in beginsel aanbrachten, al werden er eerst later de volle consequenties uit getrokken."⁹⁶ Hij erkent dat er prachtige stukken in staan, maar dat het soms onduidelijk is of het nu om Steur's eigen ideeën gaat of over Protestantse opvattingen. School er geen gevaar voor het dogmatisch gesprek in de methode van reductie van de dogmatische verschillen? Voor Katholieken gold, beklemtoond, geloof én werken. Al hoewel Fortmann toegaf niet voldoende te weten van de geschriften van de eerste protestanten, kon hij zich niet voorstellen dat het Concilie van Trente onnodig "het noodig oordeelde zoo uitdrukkelijk te verklaren, dat de rechtvaardiging niet louter bestaat in een toerekening van de gerechtigheid Christi..."⁹⁷ "Ik kan me niet onttrekken aan den indruk, dat Steur het verschil tussen de Katholieke leer en de Protestantsche opvatting te gemakkelijk heeft gereduceerd tot een accentverschil en daarom velen zoowel onder de Katholieken als de Protestanten niet zal bevredigen"⁹⁸ besluit Fortmann.

Een andere ecclesiologie, algemeen priesterschap

Een boek dat Steur zwaar werd aangerekend door Rome was **Algemeen Priesterschap der gelovigen** uit 1953, met als ondertitel *beschouwing in het licht der nieuwe theologie*. Het boekje was oorspronkelijk bedoeld voor mensen die zelf niet uit de discussie kwamen over algemeen priesterschap. Het was allemaal begonnen met lezingen voor de KA (Katholieke Actie) en was een thema waar al erg veel over geschreven was, getuige ook de lange lijst aan titels die Steur toevoegde aan zijn boekje. "Dat is lang geen gemakkelijk onderwerp" schrijft hij in Ten geleide. Het was op eieren lopen, met in het achterhoofd de Modernistencrisis. Niet meer vanuit de "oude documenten" uit de Contrareformatie (Concilie van Trente en de Catechismus Romanus), maar gekozen was de NTh ecclesiologie en de herbronning te gebruiken als interventiestrategie. De eerste discipline omdat die nog niet gebruikt was in eerdere confrontaties met Rome, de tweede omdat terug gaan naar de Vaders niet zo risicovol leek. Het thema van het algemeen priesterschap werd ook door Luther aan de orde gesteld in **Von der Freiheit eines Christenmenschen**, waarbij deze zich baseerde op de Schrift: (I Petrus, 2, 9) maar ook in het boek van Ignatius Klug, werd op verschillende plekken gesproken over het Algemeen priesterschap: het wordt daar : "een werkelijk priesterschap genoemd"⁹⁹, zij het de dan de laagste graad daarvan. En elders schrijft hij dat in het Nieuwe en eeuwige Verbond een algemeen priesterschap bestaat. En dat in principe iedere christen kan offeren en tot op zekere hoogte zegenen. Steur gaf het boekje ten geschenke aan vrienden en kennissen ter herinnering aan zijn zilveren priesterfeest. Het was nog de tijd vóór er een echt priestertekort kwam, maar hij vermoedde dat het een "kenteringstijd" was. Er ging iets nieuws komen en dat nieuwe moest de gedachten reeds bepalen. Klaar zijn voor de 'time to come'. Dat was het profetische van de tijd. Het boekje kent twee hoofdstukken: 1. **historisch overzicht** en 2. **Toepassing van de Nieuwe theologie op het Algemeen Priesterschap**. Al op bladzijde drie gooit Steur de knuppel in het hanenhok door te stellen dat een passief ritueel:

cultuurpsychologie (1959) en **Opdat zij gezond zijn in het geloof. Variaties op het thema geesteshygiëne en katholicisme** (1963).

⁹⁶ Fortmann in *Actio catholica* 1946, p 160

⁹⁷ Idem, p 160

⁹⁸ Idem, p 160

⁹⁹ Het katholieke geloof, Klug, bewerkt door Steur, De Toorts, 1939e.a. blz 533

‘bepriesterd’ worden, een visie is die werkelijk verouderd is, omdat zij niet meer in overeenstemming is met vele nieuwere pauselijke uitspraken, “bijvoorbeeld over de Katholieke Actie, welke ongetwijfeld meer bevoegdheden voor de gelovige leek willen reserveren.”¹⁰⁰ Verwezen wordt naar de Encyclieken **Mystici Corporis** en **Mediator Dei**. (Mediator Dei, over de Heilige Liturgie, spreekt over het rituele misoffer dat een offer is van priester én gelovige). Hij besluit de paragraaf met de uitspraak: “Het algemeen priesterschap is een echt priesterschap en niet louter beeldspraak, ook al staat het naast het hiërarchische.”¹⁰¹ Het was niet goed dat de gewone gelovige uit werd gesloten van alle theologiseren, dat toch vóór de dogma-uitleg eerst er ontmoeting moest zijn met de God van het geloof. Existentieel geloven, het toe-eigenen van het geloof. Hij maakte zelf een samenvatting: “Priester en leek geloven beiden, d.w.z. ontmoeten beiden God, die tot hen spreekt en een gesprek begint. Priester en leek leren beiden ook, d.w.z. getuigen beiden van hun geloof. Maar de priesterstand doet dit in officiële dogma-uitspraken; de leek doet dit door in geloofsleven en geloofsdevotie, hetgeen eveneens tot dogma’s voert. Priester en leek leven beiden in gehoorzaamheid als kinderen onder de Vader: dat is de grondhouding van heel de christenmoraliteit. Priester en leek regelen beiden hun gedrag ook, d.w.z. stellen richtlijnen ervoor op. Maar de priesterstand doet dit door officiële wetten uit te vaardigen en te handhaven; de leek door in zijn leven “zeden”, gewoonten te scheppen die zelf kracht van wet hebben en vaak tot officiële wetvorming voeren. Priester en leek dienen beiden in offerhouding, die de grondhouding is van alle godsdienstigheid. Priester en leek uitten allebei in symbolen die diensthouding: de priester in officieel technisch verzorgen van die symbolen; de leek in actief mede aannemen van de houding, die het symbool te kennen geeft. Samen constitueren priester en leek het sacrament: beiden willen actief dat het tot stand komt. En zo alleen ook komt het tot stand.”

Samengevat schrijft Jacobs dat Steur tot de conclusie kwam dat de diepste waarde van het lekenpriesterschap – voor Steur een sacrament, dat geconstitueerd wordt door priester en leek tezamen – lag in de *interioriteit*, welke zich uitleeft in *uiterlijkheden*, waarvan de hoogste in echte ambtelijke priesterhanden lagen, al had de leek ook zijn eigen vormen.

Congar onderscheidde drie soorten priesterschap: 1) een innerlijk, geestelijk, maar echt priesterschap, dat wij de grondhouding van allen-priester zouden willen noemen 2) een priesterschap dat door het doopsel ons eigen is en ons in staat stelt te concelebreren zoals hij het noemt en 3) een priesterschap dat door priesterlijke wijding ons werd gewerd en ons in staat stelt te celebreren en te consacreren. Steur stemt hiermee in. “Maar slechts één rite is geldig: die van Christus Zelf: Zijn kruisoffer; want wij leven in de dienst der verlossing. Slechts door Eén is er heil; door slechts een Ander dan wij zelf. Maar die Ander moet dan ook iemand zijn, in wie wij opgaan. Dit sacramenteel tegenwoordig stellen van het kruisoffer zal Jezus toevertrouwen aan de ambtelijke priesters alleen.”¹⁰² Steur wil vertellen over laïcologie, het kernmysterie van de katholieke leek en vertellen over de ontwikkelingen binnen de jonge theologie (de NTh). Hij verwijst naar Urs von Balthasar **Zal de leek de kerk redden** en Congar’s **Het priesterschap van alle gelovigen**. Steur meende dat bestuurs-, leer- en heiligmacht voor de clerus moesten blijven gereserveerd, maar vond dat het profane te veel alleen naar de leek was geschoven vanuit een (natuurlijk onbewuste) hoogmoed, “in de geest van: ‘Wij clericalen, staan boven de wereld en bevuilen ons er niet mee.’”¹⁰³ Steur spreekt duidelijk uit dat er een verschillende houding, een verschil van verhouding, ten aanzien van het geheel (is), die beiden onderscheidt. De positief theologische achtergrond van

¹⁰⁰ Steur, Algemeen Priesterschap, p 4

¹⁰¹ Idem, p 4

¹⁰² Idem, p 19

¹⁰³ Steur, Algemeen priesterschap p 6

het koninklijk priesterschap gaat terug op Exodus 19: 3-6, een dienst aan JHWH dat in Jesaja 61:6 wordt beschreven: En jullie worden priester van de HEER genoemd, dienaar van onze God zul je heten.” De speculatief theologische achtergrond van het algemeen priesterschap komt uit een gewijzigde theologische denkstructuur, “welke niet los staat van een heroriëntering van alle denkstructuren.”¹⁰⁴ Het priesterschap in Alexandrië vergeestelijkte en in Palestina had men meer aandacht voor het Messianisme. Ook Paulus zou de cultus hebben gemaakt tot een dienst in de geest, een offer van zichzelf, Johannes beproeft een synthese van Alexandrijnse en Palestijnse opvattingen, in bv Apocalyps 1:5 en 6 “Aan hem die ons liefheeft en ons van onze zonden heeft bevrijd door zijn bloed, die een koninkrijk uit ons heeft gevormd en ons heeft gemaakt tot priesters voor God, zijn Vader – aan hem komt de eer toe en de macht, tot in eeuwigheid. Amen.” Congar meende dat de Kerk te hiërarchisch was, verwijzend naar de “société visible, hiérarchique et parfaite” zoals uitgedragen door de contrareformatie (Roberto Bellarmino). De Nieuwe theologie wilde de communautas plaatsen in de plaats van societas, een gemeenschap van gelovigen en minder een instituut. Ook de Lubac zag meer in een heilzoekende gemeenschap dan in een heilzoekend individu. De Kerk als mysterie. De Jezuïeten Mersch en Tromp hebben daar *het mystiek lichaam van Christus* van gemaakt.

Steur schrijft: “het doordenken van de openbaringsgegevens gebeurde bij Congar vanuit de gewijzigde theologische denkstructuur, welke niet los staat van een heroriëntering van alle denkstructuren.”¹⁰⁵ Dit klinkt redelijk vaag, maar het wordt uitgelegd: “de oude manier van theologiseren was georiënteerd op de stelling, het dogma, de formule, de nieuwe op de werkelijkheid van God, in zoverre deze mijn geloof aan alle kanten bepaalt.” Het moderne theologiseren was niets anders dan denkend geloven of gelovig denken, bewustwording voor het verstand van het eigen geloven in al zijn rijkdom. Van het geloof naar de stelling en niet andersom. Hij heeft het over “afbraak, desintegratie van de structuur der begrippentheologie”. Steur maakt onderscheid tussen de God van het geloof en de dogma’s, de kerkwetten, de sacramenten die hun eigen onvervangbare waarden hebben. Hij verwachtte een totale ommezwaai op alle gebieden: een echte nieuwe integratie, en een fonkelnieuwe structuur. In de toepassing verwees Steur ook weer naar Congar’s **Het priesterschap van alle gelovigen**, het priesterschap in de breedste zin. Congar meent dat de grondhouding van priester en leek dezelfde is, alleen de uiting is verschillend: “Tous sont éclairés et actifs, quelques-uns ont un magistère.”¹⁰⁶ Steur wijdt af en toe ook uit over conflicten die er waren geweest tussen Katholieke Actie en hiërarchie omdat grondhouding en uitingvorm werden verward of geïdentificeerd: “Het gezag, de hiërarchie staat niet alléén voor de waardenheid, voor de deugd, voor de godsdienstigheid. Daar staan *allen* voor. Het gezag staat wel voor het dogma, de wet, de regel, de rite: deze regelt het alléén.”¹⁰⁷ Steur breekt een lans voor de leken: “Dat de leek zo lang niet erkend werd in de Kerk, vindt zijn oorzaak in het feit, dat de grondhouding veel te lang vergeten werd. Toen overheerste de uitgesproken duidelijke en dominerende priesterlijke vorm van alle kerkelijk leven.”¹⁰⁸ Over “miskenning”, over “de mogelijkheid van eigen functies voor de leek”.¹⁰⁹ Steur heeft het over “ouderwetsheid” van de clergé, meer nog dan heerszucht. Met Johannes: “En de overwinning op de wereld – en dus zeker een op een wat verouderde theologie – hebben wij behaald met ons Geloof”. (1 Johannes 5:4). Dit zou als een aanval op de oude theologie, Rome, gelezen kunnen worden. Steur zal bij ‘leken’ ook gedacht hebben aan al die geschoolde leken na de oorlog: die een welkome

¹⁰⁴ Idem, p 11

¹⁰⁵ Idem, p 11

¹⁰⁶ Congar in Algemeen Priesterschap p 15

¹⁰⁷ Klaas Steur, Algemeen Priesterschap p 16

¹⁰⁸ Idem p 21

¹⁰⁹ Idem, p 22

aanvulling zouden zijn enerzijds op de toenmalige katholieke psychiaters en op de priesters die tekort schoten in het aanpakken van problemen op het gebied van de geestelijke volksgezondheid. Over een nieuwe moraal: “Wij moeten in het Nieuwe Testament ons steeds bewust blijven, dat de wet in onze harten geschreven staat en dat wij niet meer leven onder een bedeling, waarin alleen de stenen tafelen gelden; zedelijkheid is weer meer een quaestie van het geweten, dan van de wet alleen.”¹¹⁰ Het ging over theorie en praktijk, over dogma’s en doctrines, over de Kerk in de geschiedenis en de actualiteit. Peter de Haan schrijft over één van de KA lezingen van Steur: “Zijn betoog dat door vele aanwezigen als revolutionair werd ervaren, werd vervolgens door de diocesane leiding in brochurevorm in brede kring verspreid. “Hij baseerde zich op de ‘jongste denkbeelden van de Nieuwe theologen’, over de positie van de leek en de gelovigen en hun apostolische taak.”¹¹¹

Steur’s standpunten over het algemeen priesterschap en de nieuwe rol voor leken verkondigde hij overal in het land tijdens lezingen en in publicaties van de KA. Zo in Pinkstervuur: “Steur zou in deze tekst (**Pinkstervuur**) de eigen waarde van het ambtelijk priesterschap hebben gerelativeerd.” Het ging erom dat priesters en leken samen zochten naar ‘de hoge plaats welke de leek toekomt in onze Kerk’¹¹² en “de leken nu moeten meehelpen om het eigen karakter van de leek tot uitdrukking te brengen op alle terreinen van de Kerk’ aldus de diocesane leiding van de KA (kapelaan Kraakman). Ging de diocesane leiding van de KA verder gaan dan Steur zelf? Hoe het ook zij, de nuntius kreeg klachten en was het eens met de beschuldigingen. Misschien dat Steur het toch verkeerd had ingeschat toen hij schreef: “Als een priester in onze dagen het betrekkelijke van alle vormen ziet en laat zien, dan is het onze hogepriester Pius XII.”¹¹³

¹¹⁰ Idem, p 16

¹¹¹ P. de Haan, Van volgzame elitestrijder tot kritisch gelovige, p 223

¹¹² Pinkstervuur 8, geciteerd in Van volgzame elitestrijder tot kritische gelovige, p 223

¹¹³ Klaas Steur, Algemeen Priesterschap, p 17

HOOFDSTUK IV

De “Affaire Steur”, de context

Ik heb gezocht naar een goede invalshoek voor mezelf om dit conflict te begrijpen en kom daar in de conclusies nog eens op terug. Daarbij in het oog houdend dat de voor-conciliaire Kerk verschilt van de na-conciliaire Kerk, zoals de voorconciliaire priesteridentiteit (Steur tijdens zijn opleidingsjaren) nogal verschilt van de na-conciliaire priesteridentiteit (waarop Steur een voorschot nam). De priester van soms eenzame ranger tot een (soms) gedwongen teamspeler. De maatschappij was anders, er bestond een standenmaatschappij met klassentegenstellingen. Steur's kapelaan schetste mij nog eens hoe tegen een pastoor werd opgekeken tot in de jaren zestig. Een kapelaan, en meer nog een pastoor had bij officiële gelegenheden altijd een stoel op de eerste rij. Hij hoorde bij de autoriteiten. Niettemin waren er in de veertiger en vijftiger jaren al voorschokjes van wat uiteindelijk de aardbeving van het concilie zou worden. De kerkelijke leiding ontging dat niet. Wat bewoog de leiding van de Kerk dan toch om zo hard op te treden tegen “dissidenten” zoals ze nu genoemd zouden worden? De dissidenten waren in dit geval de NTh. Vanuit de sociologie zou dit verklaard worden door een natuurlijk instinct van instituten om het instituut te verdedigen tegen aanvallen, of ze nu van buiten komen of van binnen. Het ging daarbij niet eens zozeer om de verdediging van het evangelie of een geloofserfenis uit de eerste eeuwen, maar om het verdedigen van een Kerk-zijn stammend uit de Middeleeuwen.

Die Kerk zoals die al eeuwen functioneerde gebruikte het Latijn als voertaal, als basis van alle cultuur. Het denkkader bestond uit het gebruiken van een theologisch kader, afgeleid van de filosofie van Aristoteles, als bekroning van alle kennis, met theoretische bespiegelingen die overigens afweken van de Klassieken. De ethiek was de ridderethiek (clerus) passend binnen een feodale hiërarchie: trouw aan een eenmaal afgelegde eed, toegewijd en gehoorzaam, moedig, opofferend, verantwoording schuldig slechts aan zijn gelijken (kerkelijke autoriteiten), de zwakkeren verdedigend. De clerus diende aan leken een voorbeeld te geven, in levensstijl, voelde zich daardoor vaak toch superieur. Men probeerde niet te hechten aan de goederen van deze wereld vanuit een stoïcijnse filosofie, waarbij de studie en God en zijn schepping leren doorgronden voorop stond. Daarvan mochten ook anderen profiteren, maar dan in eerste instantie toch een elite: men gooit niet de parels voor de zwijnen. De ethiek was een groepsethiek, tamelijk seksualiteits-/vrouwvijandig, vanuit de gedachte dat verliefdheid en liefde een bedreiging vormden voor de persoonlijke en maatschappelijke stabiliteit. Deze liefde volgde de Hoofse liefde waarin het verlangen onbevredigd bleef. Daardoor zou de liefde in kwaliteit groeien en werd het het begin van een morele zoektocht. Dit klinkt en was romantisch maar veelal theoretisch. Zelfs voor de Middeleeuwen. Trouwbreuk was in de middeleeuwen een zeer ernstig feit, stond gelijk aan verraad. De tegenaanval die werd ingezet, ook door God zelf, was dan ook gericht op het Ego van de dissident, met als doel het aantasten van de eigenwaarde. De eer van God moest verdedigd, zoals dat vandaag de dag in de Islam –en ook in het Christendom– nog gebeurt wanneer Allah of de profeet worden aangevallen door spotprenten of door bepaalde opvattingen. Voor de meeste Nederlanders van nu, ook moslims, zijn dit nauwelijks nog te begrijpen reacties. Maar anderen worden diep geraakt, in hoofd, hart en nieren - meer of minder oprecht - door “beledigingen” van God, Kerk of religie.

Klaas Steur en andere Nieuwe Theologen botsten, de een meer de ander minder, Klaas Steur had er later erg veel moeite mee, op verschillende punten met deze “feodale” kerkopvatting, zoals die door Rome werd voorgestaan. Zeker binnen het kader van de verdergaande democratisering van de Westerse samenleving na de Tweede Wereldoorlog. Hoe de tekst van

het monitum aan Klaas Steur letterlijk luidt is mij niet bekend. Ik heb getracht inzage te krijgen in het dossier: dit is niet gelukt. Het valt niet zwaar zelf een lijstje te bedenken van mogelijke wrijvingspunten: de NTh gebruikten de Volkstaal (niet het Latijn), men (Steur o.a.) stimuleerde theologiestudie voor leken, cursussen voor leken (theologie was voorheen strikt voorbehouden aan de clerus), men hield niet voldoende afstand tot leken, men had een levensstijl of ideeën die niet des clerus waren, men had opvattingen die de officiële opvattingen relativeerden (dogma's, Thomisme, verhouding tot positieve wetenschappen, verhouding tot het leergezag) en voor Klaas Steur speciaal: hij gaf les op een niet orthodoxe manier en hield niet voldoende afstand tot zijn studenten.

De affaire Klaas Steur was niet uitzonderlijk: hij was een verspreider van de NTh ideeën en als zodanig werd hij aangepakt. Leraren aan seminaries vormden een aparte groep, omdat zij het toekomstige katholieke kader dienden te vormen. Ook Nederland kreeg te maken in de voor-Concilietijd met de lange arm van Rome. Decennia lang, vooral onder Kardinaal Alfredo Ottaviani, de bakkerszoon uit de Romeinse volksbuurt Trastevere, en vooral tussen 1935 en 1966, werd een wal gebouwd tegen alle vormen van modernismen. Het volkse had hij behouden, d.w.z. hij was nogal “direct” in zijn uitingen. “Il Baluardo” (= de wal) dat was ook de titel van een bundeling van zijn verhandelingen en toespraken tussen 1953 en 1961 geschreven en gehouden. Hij was de verpersoonlijking van de doctrinale controle, zijn kerntaak. Daartoe gebruikte hij intellectueel beton: het Thomisme. Het in ere herstellen van het Katholiek gedachtengoed volgens de heilige Thomas dateerde van de encycliek **Aeterni Patris** van Leo XIII (1879), over geloof en rede. Was het aanvankelijk slechts een advies om te denken in de geest van de heilige Thomas, het advies werd spoedig normatiever en dwingender (Encycliek **Pascendi**, en de antimodernisme-ee). Er ontstond snel ook een gedachtenpolitie om mensen op te sporen die niet recht in de leer waren: Mattiussi, Garrigou-Lagrange en ook Sebastiaan Tromp, de persoon waar Klaas Steur mee te maken kreeg. Klikken, maar dit was een katholieke plicht, gebeurde, gebeurde vaak anoniem, direct in Rome of via de nuntius. De Congregatie voor de seminaries en universiteiten moest het hoger kerkelijke onderwijs controleren, het College voor de propaganda deed het zelfde voor de missielanden. Hogere kerkelijke opleidingen moesten voldoen aan een aantal criteria (Apostolische constitutie **Deus Scientiarum Dominus**: de cursus was in het Latijn, pedagogiek volgens St. Thomas, driemaandelijks rapportage aan de Vaticaanse instanties). Heel effectief was ook studenten uit te nodigen in Italië te laten studeren. De methode die geacht werd het beste te zijn om het gedachtengoed over te brengen was het gebruik van handboeken, bv. **De Verbo incarnato**, **De Ecclesia** en **Dieu, son existence et sa nature**. Fouilloux geeft duidelijk de crux aan denk ik waar het probleem zit: men leert denken, stevig denken, sluw denken, maar men leert niet om te gaan met *anders*-denken. “--- cette armature intellectuelle procure une rigueur et une agilité indéniables, mais prépare mal à envisager la différence. »¹¹⁴ En dat alles met een hoog speculatief niveau van abstractie, geen rekening houdend met de praktijk (de contingentie), de werkelijkheid. De autoritas (autoriteiten) zijn middeleeuwen, te beginnen met de Heilige Thomas en een lange lijst commentatoren uit de late middeleeuwen en even later: Capreolus, Cajetanus, Banez, Jean de Saint-Thomas en de Salmanticenses. Het gevolg was dat er geen origineel denken meer kwam maar een eindeloos repeteren en reproduceren en dit is waar de Nieuwe theologen tegenaan liepen. Pius XII nam het roer van zijn voorganger over, hetgeen leidde tot zijn eerste interventies in september 1946 tegen de Nieuwe theologie (algemene vergadering van de Jezuïeten en het generaal kapittel van de Dominicanen en vervolgens door de encycliek **Humani Generis** (1951)

¹¹⁴ Fouilloux, une église en quête de liberté, p 51

waarin leerstellingen afkomstig van een aantal nieuwe theologen als bv de Jezuïeten Henri de Lubac en Teilhard de Chardin, “door Klaas Steur zeer bewonderd”¹¹⁵ werden veroordeeld.

Wat waren zoal de verwijten aan het adres van de NTh? Ik heb ze hierboven al zo’n beetje opgesomd en werk ze hier wat verder uit. Het betrof niet eens echt theologische verwijten, maar kritiek op het aanpassen van de theologische traditie aan de veranderde inzichten van de menswetenschappen. De Nouvelle Theologie had veel aandacht gehad voor pastoraat bijvoorbeeld. Er was aandacht, vanuit de nieuwe vakgebieden, voor psychische/seksuele nood, niet het minst bij priesters, broeders, zusters. In Nederland bekend in die tijd waren Prof Willem Duynstee, jurist en moraaltheoloog in Nijmegen en Prof Anna Terruwe, psychiater. Dr. Anna Terruwe adviseerde katholieke patiënten (ook priesters) niet een extra probleem te maken van zelfbevrediging, terwijl dit in de katholieke moraal zondig was/is. Prof Willem Duynstee verrichtte veel pastorale arbeid als geestelijk raadsman van voornamelijk jonge katholieke intellectuelen, leken en priesters. Bij hem was de overtuiging gegroeid dat de ethische en morele voorschriften van de Kerk in een aantal gevallen juist een factor vormde bij het ontstaan van psychische ziektebeelden. Hij zocht hiervoor een oplossing in het minder rigoristisch en meer menskundig interpreteren van de kerkelijke voorschriften. Daarnaast legde hij contacten in psycho-medische kring, waar hij dit probleem ter sprake bracht. Na de Tweede Wereldoorlog kwam hij in dit verband tot een nauwe samenwerking met de jonge psychiater dr. Anna A.A. Terruwe, die een wetenschappelijke brug trachtte te slaan tussen de katholieke geloofs- en zedenleer en de verdringingstheorieën van Freud, die de kerk tot dusver had afgewezen. Op basis van de visies van Duynstee kwam Terruwe in haar dissertatie tot een nieuwe indeling van de ziektebeelden der neurosen. In moraaltheologisch en filosofisch opzicht werd zij in haar praktijkvoering geïnspireerd en gesteund door Duynstee. De wijze waarop zij, gedekt door het gezag van Duynstee, haar theorieën en haar praktijk, zonder daarbij aan de vastgestelde voorschriften van het celibaat te willen tornen, uitwerkte tot een psychotherapie, werd de directe aanleiding tot het ontstaan van de 'affaire Duynstee-Terruwe', die in de jaren '50 in katholieke, intellectuele kring veel stof deed opwaaien. Reeds in 1949-1950 werd op last van de Congregatie van het H. Officie te Rome een onderzoek ingesteld naar de rechtzinnigheid in leer en praktijk van Duynstee en Terruwe. Dit onderzoek leverde volgens kardinaal J. de Jong niets bezwarends op, hetgeen ook geconcludeerd mag worden uit het oordeel van een commissie, samengesteld door vijf moraaltheologen van de Nederlandse seminaries.

Nederlandse jezuïeten, gesteund door enkele medici, enkele Nijmeegse hoogleraren, de bisschop van Den Bosch, W.P.A.M. Mutsaerts, en de pauselijke internuntius in Den Haag, P. Giobbe, lanceerden daarop in Rome een denunciatiecampagne tegen Duynstee en Terruwe. Dr. S.P.C. **Tromp s.j.**, consultant van het H. Officie, bracht hierop een bezoek aan Nederland voor nader onderzoek (sept. 1954 tot okt. 1955), waarbij hij onder meer de Nijmeegse universiteit aan een 'apostolische visitatie' onderwierp. Het resultaat was dat de opvattingen en praktijk van Duynstee en Terruwe - zoals Rome die zag - door de Romeinse Curie in 1956 in het monitum *Quaedam admonitiones* werden veroordeeld, welke veroordeling in 1957 en 1958 werd herhaald. Duynstee werd bovendien onmiddellijk na het neerleggen van zijn hoogleraarsambt (juni 1956) ondanks zijn protest naar Rome overgeplaatst. Nadat hij nog tweemaal voor korte tijd naar Nederland had mogen terugkeren, bleef hij op last van het H. Officie van maart 1957 tot december 1960 in 'ballingschap' in Rome, ondanks herhaalde protesten hiertegen van Nijmeegse medehoogleraren. Daarna werd hij in een redemptoristenklooster te Amsterdam geplaatst; het bleef hem verboden contacten met Anna

¹¹⁵ Jacobs, p 67

Terruwe te onderhouden. Pas in 1965 werden beide betrokkenen na interventie van kardinaal B. Alfrink, gesteund door het Nederlands episcopaat, volledig en publiekelijk gerehabiliteerd.

Klaas Steur bleef bekendheid geven aan de ideeën van zijn geliefde Nieuwe Theologen, ten overstaan van zijn studenten. Ondermeer door het gestencilde collegedictaat **Nieuwe theologie en de geloofsverkondiging (1950/1951)**. Daarin schrijft hij: “Het geloof is “act”, geen handeling allereerst: d.w.z. het geloof is in eerste instantie houding, mentaliteit. Wij moeten bij dit woord “act” meer denken aan “actus” dan “actio”; het is metafysisch, geen psychologisch gegeven...¹¹⁶ Gods woord in de Bijbel is maar een greep in Gods Woord. Geloven is de werkelijkheid van Ik en God = geloofsintuïtie, door een bepaalde geesteshouding. “Want wij hebben die “act”-openbaring vergeten voor het dogma der Kerk.¹¹⁷ Om dan uit te roepen: “Hoe moeilijk is het rechtstreeks vasthouden aan God zelf”. Maar ook hier verdedigt Steur toch de plaats van het dogma en de Bijbel. “Maar niet déze plaats.”¹¹⁸ “God als object dringt zich actief op en dringt zich totaal op: de gehele openbarende God ineens.”¹¹⁹ “Geloven is de werkelijkheid van Ik en God, van Ik tot God, de totale God, die zich openbaart. De openbaring is God zelf en het geloof is mijn tot-die-God-zijn. Werkelijk! Dat is de geloofsintuïtie.”¹²⁰ “Geloof is immers intuïtie d.i. werkelijkheidshouding, positie tegenover de realiteit.” Steur stelt onder meer dat “De theologie steeds nieuwe formuleringen moet vinden, omdat zij nieuwe begrippen vindt zelfs, die niet onder de oude formules te vangen zijn. Een sanctionering van welk theologisch systeem ook (Augustinisme – Thomisme -Nieuwe Theologie) is onzinnig, omdat een systeem een uitdrukking is van bepaalde gedachten: een theologisch systeem is dan de uitdrukking in een wetenschappelijke taal van bepaalde gedachtegrepen in de geloofsintuïtie. Maar de theologie kan nooit eindigen met steeds nieuwe grepen te doen in de eeuwig nieuwe geloofsintuïtie... De “nieuwe Theologie” is overtuigd, dat er “in theologicis” nieuwe begrippen en nieuwe termen moeten komen. Zij is ook overtuigd, dat de Kerk nieuwe termen zal dienen te vinden voor de Kerkleer. Het “nieuwe denken” verplicht hiertoe: anders ontstaat ’t befaamde “désaccord de la foi populaire et de la théologie savante” maar ook “le désaccord de la foi populaire et de la prédication de l’église »¹²¹ De taal is af en toe niet eenvoudig, gedateerd, moeilijk te vertalen naar andere talen. maar ik begrijp dat hij met sanctionering erkenning bedoelt, dus de erkenning van een systeem, welk systeem dan ook als laatste woord noemt hij onzinnig. Hier dreigde Steur in conflict te komen met het Instituut dat juist wel gelooft in een systeem. Het woord “intuïtie” werd hem kwalijk genomen en dit heeft hij later herroepen, c.q. gepreciseerd in de verklaring gepubliceerd in *Analecta*, het officiële mededelingenblad van het bisdom Haarlem. Klachten over hem werden gedeponneerd bij de pauselijke nuntius, Mgr. Paolo Giobbe.

Steur ging in de lijn van de Lubac’s ideeën in **Catholicisme** over exegese verder en onderscheidde woordopenbaring en dingopenbaring: **a)** het mensgeworden Woord (Jezus), verbindt ons met God, die zich openbaart in de geloofsintuïtie **b)** de goddelijke overlevering wordt verzorgd door de Kerk met de *sensus mysticus Scripturae*, de *traditio practica*, de *praxis Ecclesiae*, gegeven in de deugd van geloof: een bovenpersoonlijk geloof, maatstaf en norm met een sociaal en publiek karakter in monumenten en documenten = Zo spreekt de Heer. c) daarnaast de geïnspireerde schrift, in oordeel en uitdrukking **d)** de onfeilbare Kerk (overwinnende Kerk) in uitdrukking. Jezus is niet de definitieve afsluiting van de openbaring.

¹¹⁶ Klaas Steur, Nieuwe Theologie, p 3

¹¹⁷ Idem, p 5

¹¹⁸ Idem, p 5

¹¹⁹ Idem, p 5

¹²⁰ Idem, p 6

¹²¹ Idem, p. 36-37

Jezus staat aan het einde der profeten en aan het begin van de apostelen. De apostelen zijn de verzorgers van de bovennatuurlijke orde, de apostelen sloten de openbaring af, de Kerk niet. De taak van de Kerk is openbaringsuitdrukkingen te wijzigen en de nieuwe formuleringen tot dogma te ververheffen wanneer zij optreedt als bewaarster der openbaring. De theologie, het menselijk geweten over de openbaring staat rechtstreeks in verhouding tot de geloofsintuïtie (weliswaar niet met goddelijk gezag), puur menselijk en kan zich zeer wel uitdrukken in wetenschappelijke lessen en publicaties, ook voor het sociale leven. De Kerk kan en moet de theologen hun houding doen corrigeren. De theologie is in eerste instantie speculatief, rechtstreeks denken over de God van het geloof (NIET óver geloof, de openbaring, de schrift, de overlevering, de kerkleer..., WEL óver openbaringsbegrippen in geloof). Steur maakt onderscheid tussen speculatieve theologie (**één**) en positieve theologie (**verscheidener**). Christus Zelf komt tot ons in heel bijzondere openbaringsmiddelen (sacramenten) als tekens getuigend van zijn goddelijke persoon. God getuigt over zichzelf door zijn eigen menselijke natuur (tussen de geloofsintuïtie en de geloofsopenbaring in). **Zijns**getuigenis boven **begrips**getuigenis, in zijn menswording als teken. **Christus mysticus** (in Schrift, traditie, overlevering is eeuwig en onveranderlijk). Ook in het OT bestond al de dingopenbaring in het koningschap en de persoon van de profeten. Christus werd te veel als God gezien, te weinig als mens. Christus is een instrument voor ons.

Een artikel van Steur in **Het Schild**, blad van de Canisiusvereniging uit 1951 waar in opvallend waarderende woorden over ‘de uitersten’ (andere opvattingen) werd gesproken en – zij het in het voorbijgaan – opvallend waarderende woorden werden gewijd aan ‘de moderne theologie’, viel bij sommige collega-theologen slecht. Hun irritatie nam nog toe toen Steur zich in 1951/1952 – in evaluatieve zin begon uit te laten over de encycliciek **Humani Generis** (de Encycliciek van Paus Pius XII over “sommige valse meningen, die de grondslagen van de Katholieke leer dreigen te ondermijnen”). “De basis voor de acties die in de loop van 1953 tegen hem werden ondernomen.”¹²²

In de **Nieuwe Theologie en de Zielzorg** (1952), een referaat voor de Nederlandse legeraalmoezeniers, betoogde Steur dat de Nieuwe Theologie uit de nood der zielzorg was geboren. Hij schetste er de historische achtergrond van de NTh, afkomstig uit de liturgische beweging, de kindercommunie, de H. Hart devotie, de Katholieke Actie, de mystieke lichaamleer en beleving etc. Het concrete contact met God in Christus, het geloof als werkelijkheidsbeleving. Bij de visitatie van Tromp (september 1954 tot oktober 1955) werd geoordeeld dat **Steur** een ‘ontoelaatbaar subjectivisme’ predikte. Dat wil zeggen te veel zijn eigen ideeën uitte. Pastor Fred Keessen, oud-leerling van Steur vertelt juist over de bevrijdende geest die te vinden was in de dogmatiek van **Klaas Steur**: “Hij liet ons ervaren, gesteund door het denken van Romano Guardini en Han Fortmann, dat sacramenten pas werkzaam zijn als zintuiglijk ervaarbare 'Levende Tekens' - hij schreef er een boek over - waar geen magische kracht aan te pas kwam. Zo relativeerde hij ook het ambtelijk priesterschap, dat een sleutelrol speelt in de kerkelijke organisatie, die alle macht over het hemels heil exclusief in sacraal gewijde handen houdt.” Steur zou in **Algemeen Priesterschap van de gelovigen** (1953) de eigen waarde van het ambtelijk priesterschap hebben gerelativeerd. Hij benadrukt de interioriteit van lekenpriesterschap van priester en leek, vgl. de nadruk die daarop lag vanuit de Katholieke Actie, naast het uiterlijk priesterschap van de ambtelijk priester. Het ging erom dat priesters en leken samen zochten naar ‘de hoge plaats welke de leek toekomt in onze Kerk’¹²³ en “de leken nu moeten meehelpen om het eigen karakter van de leek tot uitdrukking te brengen op alle terreinen van de Kerk” aldus de

¹²² Jacobs, Klaas Steur, p 66

¹²³ Pinkstervuur 8, geciteerd door De Haan, p 223

diocesane leiding van de KA (kapelaan Kraakman). Ik heb zelf de indruk dat de diocesane leiding van de KA verder wilde gaan dan Steur zelf. De hiërarchie dreigde grip te verliezen (Tromp) en iemand moest aangepakt worden. De nuntius kreeg klachten over en was het eens met de beschuldigingen. Men (Tromp?) besloot in het najaar van 1953 tot een apostolische visitatie.

Steur was van mening dat een sanctionering van welk theologisch systeem dan ook onzinnig was, vgl. zijn boekje **Nieuwe Theologie en de geloofsverkondiging** (1953). Rome (**Humani Generis**) was een andere mening toegedaan. “Zij vonden dat Steur met zijn streven naar een integratie van de intuïtie in de theologie een desintegratie veroorzaakte in de structuur van de “begrippen-theologie” zoals die in de encyciek werd verdedigd.” Nóg meer klachten werden bij de pauselijke nuntius, Mgr. Paolo Giobbe gedeponneerd, ook n.a.v. verschijnen van een referaat **Nieuwe Theologie en de Zielzorg** (1953), waarin Steur aandacht vraagt voor godsintuïtie en godsdienstigheid die verder reikt dan begrippen regels en wetten. In 1953 kwam het dan tot een apostolische visitatie van de grootseminaries en de universiteit van Nijmegen. Steurs werk werd –zonder hem daarvan in kennis te stellen- bestudeerd, gesprekken werden gevoerd met collega’s. De visitatie ging verder dan Klaas Steur alleen. Tijdens een bezoek aan Warmond liet Tromp blijken dat hij geen waardering kon opbrengen voor het “subjectivisme” van Steur. “Theologiedocenten dienden een door het leergezag goedgekeurd handboek te gebruiken en mocht hiervan niet afwijken.”¹²⁴ Bisschop Huibers van Haarlem moest Steur een monitum voorleggen (kerkelijk vermanen) waarop Steur dan zou besluiten van zijn hoogleraarschap afstand te doen. Het was zo de gang van zaken, de beschuldigde diende tot inkeer te komen en het boetekleed aan te trekken, wat Steur - overweldigd als hij was- ook deed: een openbare schuldbelijdenis, niet door Steur zelf geschreven, maar wel ondertekend. De conclusie was daarna dat Steur toch een brave man was, m.a.w. zo legt Steur uit een soort van sukkel. Zo was deze affaire tot een goed eind gebracht voor Rome en werd Steur pastoor in Pijnacker.

In 1954, ontnam Rome, via de Jezuïet Tromp aan Dr. **Klaas Steur** het professoraat. In Warmond werd voortaan weer met een handboek gewerkt de *Theologiae dogmaticae manuale* van Franz Diekamp. Een spotprent deed de ronde onder de studenten, Klaas Steur heeft die gezien en er plezier aan beleefd: 'Hare majesteitskruiser Tromp torpedeert Volendammer kotter'. Jan Louter, inwoner van Volendam, schrijft op zijn website dat hij van zijn ouders voor het eerst de naam Klaas **Steur** had gehoord en hij herinnerde zich hun verontwaardiging over het feit dat de “verlichting” die hij bracht, door de kerk weer werd uitgedraaid. Mijn ouders hadden ook boekjes van zijn hand in huis. “Als gevolg van de Vaticaanse koerscorrectie moest Klaas **Steur** weer borders gaan wieden en stoppen met het ontwerp van de tuin die hij voor ons in gedachten had. Een drama dat het dorp (Volendam) te boven ging en in het hele land werd gevoeld.

Samengevat luiden de beschuldigingen:

- **Zijn opvattingen waren strijdig met Humani generis.**
- **Hij gaf college zonder een goed handboek te gebruiken.**

Hij diende een openbare schuldbekentenis tekenen, zijn leerstoel opgeven en zich onderwerpen aan een spreek- en schrijfverbod. Steur heeft zelf de situatie niet helemaal begrepen, vond het een farce, veel bleef onduidelijk voor hem en sommige dingen heeft hij pas later gehoord (vanwege het Secretum Sancti Officii, n.b. dit betrof morele kwesties). Hij had de tekst van het zogenaamde Monitum ook nooit gekregen en ook stond er niets over in

¹²⁴ Jacobs, Klaas Steur, p 69

de Acta apostolicae sedis.¹²⁵ Reconstructie achteraf noemt Steur zelf riskant. Welke precies de beschuldigingen waren zal daarom waarschijnlijk misschien nooit helemaal duidelijk worden, waarschijnlijk was er een complex van redenen om hem het zwijgen op te leggen.

De affaire Steur stond niet op zich. De Kerk verzette zich tegen elke vorm van pluralisme. Dat had tot gevolg dat katholieke theologen en filosofen zich in al deze systemen gingen verdiepen om tenminste te weten waar het over ging... Het ging vooral om het gebruik van kennis tegen de religie, niet om de wetenschap, ook niet als het ging om Teilhard de Chardin maar om zijn opmerkingen van doctrinale aard.¹²⁶ (“Ses observations de caractère doctrinal”). Teilhard werd het vuur aan de schenen gelegd, te beginnen met het verbod een zetel te aanvaarden in het Collège de France, een gerenommeerd onderzoeksinstituut in Parijs, in 1946. Garrigou-Lagrange noemt de Nouvelle théologie relativerend en subjectivistisch, een ketterij (“une manière d’hérésie relativiste et subjectiviste »)¹²⁷ terugvoerend naar het Modernisme. Teilhard de Chardin werd polygénisme verweten (= dat er mensen zijn die niet van Adam afstammen), Chenu het marxisme te mooi voor te stellen, de Lubac daar niet genoeg tegen in gegaan te zijn. (« Au dominicain, on reproche d’avoir fait la part trop belle au marxisme, et au jésuite de ne pas l’avoir réfuté par les seules voies de la philosophie naturelle »).¹²⁸ Ondertussen wilde de NTh concreet blijven, reëel blijven, met eigen vorm voor deze tijd. Contact houden met de levende Kerk. De NTh hechtte belang aan de liturgie, aan persoonlijk Bijbelles, spiritualiteit, de Katholieke Actie, het apostolaat, concreet leven van het geloof, historisch besef; de parels uit de christelijke oudheid, de patristiek, het oecumenisch leven van de Kerk. De NTh moest voor goed en altijd positief en speculatief zijn tegelijk, als andere wetenschappen. Nooit meer mocht de theologie het procédé zijn van stellingredenering, zij moest ook fenomenologisch wezen, gebaseerd op menselijke ervaringen. Altijd moest zij daarom contact houden met de werkelijkheid, met het leven, met de zielzorg. De NTh kan op haar beurt de zielzorg herboren doen worden, zoals het kroost de ouders soms een tweede jeugd bezorgt. (---) Geloof moet de immanente, permanente voedingsbodem zijn der theologie (---).

Hoe hebben Steur’s studenten de affaire ervaren? In een mailwisseling die ik had met Angelo Somers mij die deze studenten later in het kader van zijn onderzoek had geïnterviewd, schreef deze dat deze studenten niet wisten wat precies de bezwaren waren van pater Tromp, de visiteur, tegen de lesinhoud van Steur. Zij werden door de seminarie- en bisdomleiding volledig buiten deze “discussie” gehouden. Op het seminarie zelf deed een spotprent en geruchten de ronde over door Tromp niet correct verworven of geïnterpreteerde informatie over de studie-inhoud, of over het verwijt dat hij studenten zou beïnvloeden, verder dan de lesinhoud en/of dat hij zorgde voor een klimaat van verdeeldheid. Achteraf bleek dat het om te beginnen niet de bedoeling was dat professoren (Steur was professor in de Dogmatiek) zich buiten hun vakgebied begaven. Moraaltheologie en huwelijks moraal hoorden bij president Van Deursen. Verder werd er “te duidelijk op de werkelijkheid in gegaan”. (Zijn boekjes Liefde I en Liefdesstreven II). Steur was zelf bescheiden over de rol die priesters kunnen spelen op het praktijkvlak van seksualiteit. Hij meende “dat priesters op het gebied van de levensstaat imbecillen zijn en moeten zwijgen”¹²⁹ “of schrijf alleen encyclieken als Humanae Vitae”.¹³⁰ Het lijkt een cynische opmerking. Steur zelf was in die tijd gepolst voor de

¹²⁵ Klaas Steur, Een die bleef, p 11

¹²⁶ Fouilloux, une Eglise en quête de liberté, p 278

¹²⁷ Idem, p 284

¹²⁸ Idem, p 287

¹²⁹ Klaas Steur, Een die bleef, p 187

¹³⁰ Idem, p 187

Pastorale oriënteringscommissie, “een niet al te grote commissie bemand door priesters en ‘psycho-hygiënist’, die zich enerzijds zouden bezinnen omtrent het belang van de zielzorg voor de geestelijke volksgezondheid, anderzijds omtrent het belang van de geestelijke gezondheidszorg voor de zielzorg.”¹³¹ Hij moest de eerste bijeenkomst afzeggen, in verband met de komst van de ‘Romeinse’ visitorator pater S. Tromp S.J. Hanneke Westhoff veronderstelt dat het een soort afschrikwekkend voorbeeld zou zijn geweest voor zijn collega’s.¹³² Voor zijn studenten was Steur “de theoloog van het gewone geloof.”¹³³ Tot op de vooravond van het Concilie werden mensen op de vingers getikt, op non-actief gesteld, die vaak in gehoorzaamheid de disciplinaire maatregelen aanvaardden. Dat beeld is ten dele juist. Zelfs Congar heeft diverse malen op het punt gestaan het bijltje er bij neer te gooien. Er is beslist veel geleden onder de beschuldigingen, de klopjachten, de vernederingen. Er waren theologen die onder pseudoniem gingen schrijven. De Bretonse priester Joseph Turmel had maar liefst 14 verschillende pseudoniemen gebruikt toen hij tijdens een religieuze klopjacht werd “ontmaskerd”.

Hoe heeft Steur het ervaren? Klaas Steur werd op het moment, hoewel hij het voelde aankomen toch nog overrompeld. Later vond hij het een farce en vooral kapitaalvernietiging, zoveel universitair geschoolde mensen waren er niet. Achteraf blijkt hij toch geleden te hebben onder het monitum. Hij reageerde even fel, maar schikte zich en bleef. “Want hij is niet ~~de~~ ene, die bleef, maar één der velen, die bleef. Het grootste merendeel bleef altijd nog.”¹³⁴ De schrijver beoogt een evenwicht in de verhoudingen rond ambt en Kerk: hij is een die bleef en zich wil laten zien precies, zoals hij bleef, en zoals hij meent met zin te kunnen blijven. Hij is er een, die bleef en die wil laten zien, dat hij kon blijven, ook al is er veel in en rond hem van gedaante veranderd.” Hij schrijft: “zelf heb ik ook in niets mijn ideeën gewijzigd.”¹³⁵ De affaire was toch bijzonder hard aangekomen vooral omdat hij voor zijn medeleraren en studenten een “melaatse” was geworden, door het “bewuste en beruchte systeem via aanbengers en verdachtmakers”. Steur noemde hen “een generatie on-hollandse klikkers” waarop Tromp antwoordde; “U durft nogal wat te zeggen”. In **Een die bleef** zag Steur een nieuwe toekomst voor de Kerk waarbij de uiteindelijke zeggenschap, de eindverantwoordelijkheid over het gelovig denken en handelen niet meer bij bisschop en paus lag, maar bij de gelovige zelf. De preek, zelfs die van een bisschop of een paus was ‘slechts’ een persoonlijk getuigenis vanuit een persoonlijke geloofshouding; zij hadden geen waarborg van onfeilbaarheid.¹³⁶ “Misschien zet dit boek (d.i. Een die bleef) aan het denken, zowel hen die gingen als hen die zij verlaten hebben”, “tegen hen die voor deze tijd te zeer in het algemene blijven”. Het wilde ook een aanvulling zijn op journalistieke of sociologische producten, zoals **Essays en interviews over de priester** van Frits van der Poel, c.s.. -een bekende KRO-journalist uit de 60er jaren- maar dat volgens Steur te veel in het algemene bleef steken, zelfs de interviews. “Deze “ene, die bleef” wilde helemaal persoonlijk zijn, en waagt daarom wat, maar acht dit verantwoord, als het iets uithaalt. Hij neemt het nodige risico, en niet voor de eerste keer.”¹³⁷

¹³¹ Westhoff, Geestelijke bevrijders, p 308

¹³² Idem, p 309

¹³³ Jacobs, Klaas Steur blz 70

¹³⁴ Klaas Steur, Een die bleef

¹³⁵ Idem, p 258

¹³⁶ Klaas Steur, Een die bleef geciteerd in Schipper op, Schipper af p 235

¹³⁷ Klaas Steur, Een die bleef, p 259

Hoofdstuk V: CONCLUSIES

Hoe is Klaas Steur te situeren binnen de beweging De Nieuwe Theologie?

Als ik Klaas Steur een Nieuw Theoloog noem, dan moet ik in het achterhoofd houden dat de Nouveaux Théologiens ontkenden dat ze een stroming waren en dat men niet van mening was dat men iets *nieuws* bracht. Maar er zijn toch redenen aangedragen om haar wel als beweging, in tijd en plaats beperkt, in de dogmatiek - een andere systematische doordenking van het vooronderstelde heil dat in Christus is gegeven - te definiëren. Het bleek moeilijk een goede definitie te vinden van Nieuwe Theologie. De term werd gelanceerd in 1942 door Mgr. Pietro Parente als een denigrerende benaming voor theologen die kritiek hadden op de (neo)scholastieke traditie, en werd later schoorvoetend overgenomen als een soort geuzenaam voor diegenen die veranderingen voorstonden in de Kerk. Hanneke Westhoff definieert de NTh als: “deze nieuwe uit Frankrijk afkomstige stroming in de dogmatiek waarin onder invloed van het existentialisme en het christelijke personalisme een meer intuïtieve benadering van het geloof en de kerkelijke leer werd voorgestaan, gebaseerd op een Bijbelse ‘herbronning’.”¹³⁸ In plaats van een puur wijsgerige benadering vanuit het (neo)Thomisme, een deugdenethiek, waarin elke subjectivisme werd gedwongen tot objectief formele algemeenheid.

Is het juist Klaas Steur in te delen bij de Nieuwe theologen, zoals Schillebeeckx daar dan ook bij zou horen en Rahner en anderen. In strikte zin niet: hij maakt geen deel uit van de groep Franse theologen uit de jaren 1930-1960, vgl. de definitie van Etienne Fouilloux in mijn hoofdstukje *context*. Maar hij is wel van de zelfde generatie: (Chenu * 1895, de Lubac * 1896, Congar * 1904, Steur * 1905), heeft duidelijk affiniteit met de stroming en heeft meegewerkt aan de verspreiding van de denkbeelden in Nederland. De NTh was geen eenduidige beweging. Fouilloux noemt dit : « L’ampleur des clivages qui la traversent écarte toute envie de la considérer comme un bloc. »¹³⁹ Binnen de NTh bevonden zich in verhouding meer “progressieve” theologen - in maatschappijvisie- Pierre Boisselot bijvoorbeeld, die een manifest tekende tegen de atoombewapening. Fouilloux stelt zich de vraag waarin het *nieuwe* van de NTh verder bestond en hij onderscheidt dan naar doelgroep en vorm (le public et la manière) van de NTh. Was alle theologie daarvoor bestemd voor de clerus, in het Latijn, vanaf de Tweede Wereldoorlog was er een lekenpubliek dat hongerig was naar solide en behapbare theologische werken en dat niet langer vrome lectuur (heiligenlevens, Marialegenden, Heilig Hart-devotie) wilde. Het ging ook niet meer om het doorgeven van leerstellingen (catechismus) maar om een geloofsuitnodiging aan mensen van de XXe eeuw. Men speelde in op een bepaalde spirituele vraag. Gemeten naar deze definitie moet men Steur tot de NTh rekenen. Hij schreef voor leken en ging in debat met leken. Ik heb geen aanwijzingen dat hij persoonlijk contact gezocht heeft met de Franse NTh. Hij was geen groot reiziger, pas later in zijn leven is hij meer gaan reizen. Zijn thuishaven bleef Volendam, met in concentrische cirkels daarom heen Nederland, België; Rome lag daar lang niet in.

De NTh was een Noord-Europese beweging met een Duits-Franse as, af te zetten tegen een Italiaans-Spaanse as. Dat is in die zin interessant omdat er een zeker wantrouwen was tussen die twee groepen, wat aanleiding gaf tot fricties. Klaas Steur zocht vrijheid in zijn denken, erkende pluriformiteit in denken en net als de NTh had hij oog voor de realiteit en zocht naar

¹³⁸ Westhoff H, Geestelijke bevrijders, Nijmegen, p 309

¹³⁹ Fouilloux, Une église en quête de liberté, p 243

oplossingen voor reële problemen van gewone mensen. De NTh wilde om tactische redenen niet zo ver gaan als het Modernisme of het Pragmatisme, maar kan vanuit die twee stromingen goed begrepen worden.

Geboren in een tijd en in een plaats die achteraf premodern te noemen zijn: een traditioneel Nederlands vissersdorp aan het begin van de XXe eeuw, met de kwaliteiten (saamhorigheid), maar misschien ook de beperkingen van een dergelijke samenleving werd hij in staat gesteld zijn blik te verruimen. Als volksjongen heeft hij daarbij nooit ver af gestaan van “gewone mensen”. Daarom hield hij een praktische kijk op wat voor velen in de Kerk al gauw morele “kwesties” werden. Hij keek verder dan zijn theologische of dogmatische bril en was geïnteresseerd in poëzie, pedagogie, psychologie. Hij had als professor grote moeite met lesgeven vanuit de (klassieke) handboeken, die hij saai, oninteressant en van het leven vreemd vond, in een dode taal Latijn. Zijn studenten wist hij te boeien door zijn onorthodoxe manier van lesgeven. Hij nodigde hen uit vrij te denken en niet te repeteren, zoals gebruikelijk was. Dat was mede een gevolg van de nieuwe manier van opleiden zoals Monseigneur Huibers die in het bisdom Haarlem had geïntroduceerd: de (wetenschappelijke) kennis van zijn mensen moest opgekrikt. Steur was zeer belezen en nieuwsgierig naar nieuwe inzichten. Zijn kennismaking met de Franse Nouveaux théologiens, creatieve theologen was een eye-opener. Al herkende hij meteen zichzelf in hen : “Ik was geboren evolutietheoloog”¹⁴⁰. In zijn **Een die bleef** filosofeert Steur veel over de drie NTh thema’s: nieuwe christologie, herbronning, een nieuwe ecclesiologie. Op zich leken deze thema’s neutraal, maar dat waren ze m.i. niet. Blijft de vraag of er sprake was van een bewuste strategie. Schoof schrijft enigszins ondiplomatiek over de NTh van Fourvière: “Wat de school van Fourvière dan eigenlijk wel in het schild voerde, is zelfs nu minder gemakkelijk te achterhalen dan bv. het program van Le Saulchoir.”¹⁴¹ De Nieuwe Theologen moesten hun vernieuwingspogingen aanvaardbaar zien te maken. Het leek er op dat men niet rechtstreeks de confrontatie meer aan durfde, na de Modernisme-crisis.

Steur filosofeerde over De Nieuwe Mens, een concept dat vaker gebruikt werd in die tijd, vaker gekoppeld aan begrippen als totalitair, universeel, eschatologisch. Theologen die zielzorgers opleidden moesten veel aandacht schenken aan die NTh vanwege de authentieke geloofsintuïtie die losgemaakt werd. “De Nieuwe Theologie, wij, moeten onder de mensen de sfeer scheppen (misschien beter gezegd: proberen te ontdekken) voor Godsintuïtie in begrippen, voor Godsgehoorzaamheid in regels en wetten, voor Godsdienstigheid in rubrieken...”¹⁴² De Kerk moest hier missionair worden, omdat zij zich te weinig had geïnteresseerd voor de sociale omstandigheden waarin mensen leefden en pas in actie kwam als mensen de Kerk verlieten. “Om evangeliserend te zijn moet de Kerk ook missionerend zijn meende Chenu: “Il est arrivé, dans la question sociale, que les gens d’église manquent d’inquiétude pour la condition des hommes ; ils ne s’intéressent qu’à leurs affaires ; le sort des ouvriers ne les accroche effectivement que quand ils s’aperçoivent de l’apostasie généralisée des classes populaires.”¹⁴³

Waarin verschilt Steur van de Nouveaux Théologiens?

Wat opvalt bij Steur is dat hij overkwam als iemand met een sterk karakter, vol zelfvertrouwen. Zijn opleiding moet vrij liberaal zijn geweest, vooral de jaren aan de

¹⁴⁰ Steur, Een die bleef, p 58

¹⁴¹ Schoof, Aggiornamento, p 121

¹⁴² Steur in Contact 1953, geciteerd door Jacobs, Klaas Steur, p 68

¹⁴³ Chenu, Le Saulchoir, p 40

universiteit. Hij kreeg ruimte en nam ruimte om zichzelf te ontwikkelen. Hij beperkte zich absoluut niet tot alleen tot vakliteratuur. Hij had een helder verstand, was leergierig en maakte snel carrière binnen de Nederlandse kerkprovincie. Hij was een gewaardeerd docent, gedreven en met grote inzet, vanuit een vaste overtuiging dat wat hij deed goed was. Hij gaf op een eigen manier invulling aan zijn leraarschap, daarin gesteund door zijn bisschop. Zijn manier van lesgeven was pastoraal getint. Hij was open en soms erg kritisch naar mededocenten. Mogelijk heeft dit hem toch vijanden opgeleverd.

Klaas Steur hoefde niet de ballast te torsen van de Franse (godsdienst)geschiedenis, hij was bewoner van een “gemengd land” zoals dat heette, al leefden protestanten en katholieken meer *naast* elkaar dan *met* elkaar. Als katholieken zich in Frankrijk moesten verhouden tot het antiklerikalisme, dan moesten katholieken in Nederland zich verhouden tot een dominant protestantisme. De relatie van het Vaticaan met Nederland was anders dan de relatie van het Vaticaan met Frankrijk. Nederlandse katholieken zijn zich later gaan emanciperen. Frankrijk had al een ontwikkeling doorgemaakt, waar het individu voorop stond, het individuele geweten bepalend was. Als volksjongen en Volendammer was Klaas Steur praktisch ingesteld, bereid om zijn principes of theorieën bij te stellen als de realiteit daarom vroeg. Toen Steur uit volle overtuiging koos voor het priesterschap, was het enigszins toevallig dat hij wereldheer werd. Later zou hij kritiek hebben op religieuzen. Het niet lid zijn van een orde heeft hem wel kwetsbaarder gemaakt. Tijdens de affaire is moeilijk te zien dat Steur steun kreeg van wie dan ook. Achteraf zijn er mensen geweest die eerherstel bepleitten, maar hier voelde hij zelf niets voor. Het lag niet echt in zijn aard om compromissen te sluiten, zich fel te verzetten en misschien heeft hij het ook als een beproeving gezien die hij stoïcijns had te ondergaan. Het maakt Steur in mijn ogen ook tot een tragisch figuur. Was hij op zijn post gebleven, dan was hij waarschijnlijk genukter geweest, gedwongen om les te geven volgens de normen en verwachtingen van een bepaalde groep en dat zou hij nooit hebben gekund. Hij heeft zich verdedigd in zijn eigen “belijdenissen”, zich deel wetend van een grotere groep priesters, die een zelfde strijd voerde. Het lijkt mij dat hij in eerste instantie zich toch de vazal voelde van Christus, van zijn bisschop. Het verschil met vele anderen in die tijd was dat hij de goede strijd gestreden had én gebleven was, maar soms zag hij zich ook als martelaar, die zich opofferde voor anderen. Dan weer was er een zekere verbittering. Andere leraren wisten beschuldigingen te pareren. Zo zou collega Jan de Groot hebben geantwoord op beschuldigende opmerkingen van Tromp over bepaalde aantekeningen van leerlingen: “Studenten kenne wel van alles opschrijven”.¹⁴⁴ Steur heeft zichzelf wel eens passiviteit verweten, een soort quiëtisme. Het zou verder volgens Piet Koning ook niet in Volendam geaccepteerd zijn geweest als hij zich fel verzet had tegen Rome. En tenslotte ging door hem heen dat elke seminariedocent tóch ooit in een pastorie eindigde. Wel had hij er spijt van dat hij de beschuldigingen niet goed had bestudeerd, hetgeen hij later wilde doen, maar die kans werd hem toen niet meer gegund. Hij had steeds en steeds méér begrip voor anderen, zo begreep hij dat mensen die hem beoordeelden ook hun sociale achtergrond hadden en dat de Curie het geloof tot formules moet beperken en als dogma’s presenteren. Niettemin vergeleek hij Tromp toch met een beer, een gevaarlijk dier.

In de regel waren de NTh burgerjongens, lagere of hogere burgerij, met een degelijke klassieke, in die tijd beetje elitaire opleiding, die ze genoten in Patersscholen. Die klassieke opleiding hield o.a. een *Romeinse verbeelding* in: Cesar, Cicero, Tacitus. Een seminarietraject was een ander traject, hier vond men veelal talentvolle boerenzoons. De gewone afkomst van Steur heeft hem zeker geholpen om tot “theoloog van het gewone geloof” te worden, wiens

¹⁴⁴ Geciteerd door Jacobs in zijn artikel over De Groot in *Trajecta*, 2000

betekenis vooral hierin was gelegen, “dat hij velen, vooral jonge priesters, oog heeft gegeven en vatbaar heeft gemaakt voor de gewone werkelijkheid, die nochtans van God vervuld is...”¹⁴⁵ Burgerjongens moesten een inhaalslag maken. De Eerste Wereldoorlog betekende zo voor Franse priesterstudenten “leur véritable noviciat, au sens le plus large du terme”.¹⁴⁶ Pas tijdens en na de oorlog kwamen ze in aanraking met de ellende maar ook met de rijkdom van het volk. En men zag de grote ontkerkelijking, waar filosofen en theologen op wilden reageren, als een ultieme poging om de Kerk betekenis te geven in de moderne tijd. Steur had een romantische, creatieve, individualistische en artistieke natuur. Kunst, literatuur deden hem theologie of filosofie relativeren. Kunst, literatuur stond al wat dichterbij “gewone mensen”. Zijn Christus leek dan ook meer op de Romantische Christus zoals Oscar Wilde die schildert in zijn **De Profundis**: Alles wat van *buiten* komt zijn dode regels, alles wat van *binnen* komt is inspiratie van de Geest. De verbeelding is uiting van licht, een idee heeft geen waarde als ze niet vlees en bloed is geworden in een beeld. Christus’ moraal was medelijden. Theologen moeten voldoende speelruimte hebben was Steur’s opinie. Hij had karaktereigenschappen en een wijze van vrij denken die wel in botsing moesten komen met de ideologische rechtlijnigheid van de Kerk van voor de Tweede Wereldoorlog. Klaas Steur, als dichter, wilde concurreren met de Natuur. Haar een ander aanzien geven, haar evenaren door te scheppen. Steur’s voorkeur lag duidelijk in de omgang met gewone mensen. Zijn geloof is ontstaan als volksgeloof, het intellectuele geloven heeft hij zich eigen moeten maken. Zijn parochianen waren vast overtuigd van zijn existentieel geloof, in de zin van dat zijn geloof echt was en dat hem deed handelen.

Steur had vanaf het begin niet de ballast van een valse burgerlijke preutsheid en dit is zeker iets geweest dat hij niet begreep van zijn Kerk. De Kerk had voor niet-gelovigen toch de uitstraling van het oude *odium humani generis*, angst voor het lichamelijke. Hij had **niet** op de NTh gewacht om zich te verdiepen in de godsdienstfilosofie en de patristiek en ook op het gebied van pedagogiek, psychologie en modernere inzichten over moraal en seksualiteit was hij zijn tijd ver vooruit, niet gehinderd door vooroordelen. Als het ging over moraaltheologie hadden veel jonge priesters het gevoel met hun handboekenkennis met lege handen te staan. Er was een divine distance.¹⁴⁷ Veel priesters waren geremd op seksueel gebied en bevonden zich toch wel in een “zeer asymmetrische positie”¹⁴⁸ t.o.v. gehuwde mensen. De “nieuwe deskundigen” wilden zich steeds minder laten controleren door een -in het beste geval een in psychologie geïnteresseerde- priester. Er waren veel goede bedoelingen en gebrek aan initiatieven. Veel mensen zochten juist hulp vanuit een rancuneuze instelling t.a.v. de Kerk. Lees ook het opstel *Catholic priests and the fertility transition among Dutch Catholics* (1935-1970) van Somers en Van Poppel. De eisen en de inzichten van de zielzorgers strookten niet meer met de opvattingen en gedrag van veel jonge mensen. Biechtelingen wisten niet waar ze over moesten spreken en de priesters evenmin. Men miste de gepaste woorden en noemde voor het gemak het nummer: “gezondigd tegen het 7^e gebod”. Priesters gebruikten van oudsher het boek van Prümmer *Manuale theologiae moralis secundum principia S. Thomas Aquinatis* (1936), in de praktijk echter dan meer de niet bedrukte stukken met aantekeningen van de lessen van bv Hein Ruygers of van Klaas Steur...¹⁴⁹ die hier door Somers en Van Poppel liberale leraren worden genoemd. “Little knowledge and no practical experience” noemen Somers en Van Poppel het. Er kwam ook een groeiende interesse voor psychologie bij de professoren en in Rome en aan de basis. De lat bleef lang hoog liggen maar priesters in

¹⁴⁵ J. Stieger in **De Tijd**, geciteerd door Jacobs p 70

¹⁴⁶ Fouilloux, Une église en quête de liberté, p 175

¹⁴⁷ Catholic priests and the fertility transition among Dutch Catholics, p 73

¹⁴⁸ Trimbos in Westhoff, Geestelijke Bevrijders, p 274

¹⁴⁹ Catholic priests and the fertility transition among Dutch Catholics, p 73

de vijftiger en zestiger jaren vroegen steeds vaker niet meer dóór, ze luisterden. Vanaf de vijftiger jaren kwamen er in katholiek Nederland nieuwe inzichten dankzij het baanbrekend werk van Buytendijk, Rümke, Duynstee, Terruwe, Ruygers, Trimbos e.a. Maar ook de tegenkrachten werden sterker: Pater Sebastiaan Tromp s.j. werd getipt en reisde enkele jaren achtereen door Nederland. De psychiater Ruygers mocht geen ethiek en psychologie meer geven. Ruygers had zich o.a. positief uitgelaten over coëducatie (gemengde scholen).

Nieuwe Theologen, ook Steur, begonnen voorzichtig de Kerk de les te lezen: dat de Kerk niets hoefde te vrezen van de NTh, zoals zij van geen enkele theologie iets te vrezen hoefde te hebben *of* “Er is te veel kans dat de Kerk haar bevoegdheden te buiten gaat, wanneer zij zich te veel met de theologen bemoeit bij haar dogmatische uitspraken, dan dat zij zich daaraan zou wagen.”¹⁵⁰ De “Nieuwe Theologie” is overtuigd, dat er “in theologicis” nieuwe begrippen en nieuwe termen moeten komen. Zij is ook overtuigd, dat de Kerk nieuwe termen zal dienen te vinden voor de Kerkleer: anders bestaat ’t befaamde “*Désaccord de la foi populaire et de la théologie savante*”¹⁵¹ Steur verwijst hier naar het boek van Lebreton. Dogma’s deden hem na verloop van enige jaren theologiseren weinig meer.” Ik was en wilde beslist zijn een theoloog van het levende geloof in God zelf.”¹⁵² “Die theoloog moet nu eenmaal eenzaam en zelfstandig zijn. Hij is voor het geloofsweten wat de stem van het geweten is voor het morele leven.”¹⁵³ De Nieuwe theologen vonden de dogmatici stug, defensief, legalistisch. In **Een die bleef** denkt Steur na over het ambt. Zo vond hij dat er iets vrouwelijks en passiefs in het ambt zat, “zodat het vraagstuk van de vrouw in het ambt niet zo maar a priori afgewezen moet worden.”¹⁵⁴ In de lijn van de NTh was hij behoorlijk fel naar neo-Thomisten: “Ik vond het gangbare fond volkomen onecht. Er moest iets nieuws komen. Zo kon het niet langer.”¹⁵⁵ Er is een soort van beperkte radicalisering te zien bij Steur en een groeiende twijfel aan de Kerk. In **Eén die bleef** is af en toe verbittering of wrok te zien, naar “aanbrengers en verdachtmakers” maar zeker ook naar het systeem. Al vreesde hij het mogelijk alternatief, twijfelde hij aan democratisering: “En de parochianen, doodgekoeieneerd door zoveel dictatoriaal-regerenden, zouden uiteindelijk hun eigen paus geworden zijn om aan zo’n lot te ontkomen.” Hij zag maar één oplossing. Dat de hele structuur herzien werd van de Kerk als “perfectie-staat”.¹⁵⁶

In zijn preken uitte hij die kritiek niet, wel sprak hij dramatisch over zijn vermoeidheid: “Hoe kleiner, hoe leger ik werd, des te meer ruimte ontstond er voor God en dus voor de zaligheid (---) Ik kan niet meer (---) Begrijpt u dat ik niet terug wil zien?” (**Oudejaarspreek** 1967) en zijn **Nieuwjaarspreek** (1968) klinkt haast profetisch: “Het einde der ideologieën is duidelijk. Alle muren van dogma en wet, van politieke ideologie en economisch vooroordeel zullen wegvallen. Wij groeien naar een nieuwe gemeenschap.” In **Een die bleef** (1971) was hij ervan overtuigd dat hij zijn tijd vooruit was: “Ik was dat ook toen ik het algemeen priesterschap naar voren haalde en benadrukte.”¹⁵⁷ (1953) Hij bleef overeind tijdens de moeilijke periode van zijn vertrek van het Grootseminarie én hij bleef binnen de Kerk.

¹⁵⁰ Steur, Nieuwe theologie en de geloofsverkondiging, p 37

¹⁵¹ Idem, p 37

¹⁵² Steur, Een die bleef, p 55

¹⁵³ Idem, p 55

¹⁵⁴ Idem, p 88

¹⁵⁵ Idem, p 51

¹⁵⁶ Idem, p 201

¹⁵⁷ Idem, p 89

NTh nú? Wat kunnen we van hen leren?

Veel van wat de NTh voor ogen stond werd bereikt, mede door het Tweede Vaticaans Concilie. Men mag de betekenis van dit concilie niet onderschatten. In de praktijk kwam een nieuwe ecclesiologie, de verhouding tot het magisterium veranderde, er kwam meer ruimte voor de kerken uit de Derde Wereld, de collegialiteit van bisschoppen onderling werd versterkt, er kwamen pastorale concilies; er kwam een nieuwe christologie en bijgevolg een andere mensvisie, meer oog voor de Blijde Boodschap, thema's van Volk van God onderweg, het beeld van Corpus Christi; er kwam een andere kijk op goed en kwaad in relatie tot het dagelijks leven van mensen, niet meer strikt wettisch, de relatie met de Ander werd belangrijker, de persoonlijke moraal werd gerelativeerd en genuanceerd, er kwam aandacht voor het wel en wee van andere volken ("ontwikkelingssamenwerking" in het spoor van de missie), later steeds meer de aandacht voor de héle schepping, ook de dieren- en plantenwereld. Allemaal positieve dingen. De Nieuwe Theologie stelde de theologische pluriformiteit aan de orde, zoals het Pragmatisme dat in de Verenigde Staten had voor gedaan met andere concepten. Men wilde niet langer zijn tijd verdoen met het verdedigen van systemen. God was te groot om te vangen in één concept en blijft voor de mens uiteindelijk een mysterie. Iets als een mysterie accepteren is afzien om het te willen begrijpen. In onze tijd zouden de NTh antwoorden moeten formuleren op de bekoring van de Islam, die werd genoemd door Alain Besançon als laatste van de drie bekoringen voor de Kerk. Waarom bekoort de Islam juist op punten waar de NTh van af wilde. De klok lijkt terug gezet: religie als ideologie, het moeilijk accepteren van wetenschappelijke inzichten, moeite met vrijheid van religie, problemen met accepteren van de Joodse wortels van het geloof van Christenen en Moslims. Het zou jammer zijn als de Kerk aan deze bekoring gehoor zou geven. Belangrijk is de methoden te blijven toepassen van de NTh, de pastorale aanpak van Klaas Steur en verder overnemen zijn blijvende nieuwsgierigheid, zijn aandacht voor de wensen en noden van de mensen van deze tijd en wijzen op antwoorden die zeker nog steeds in het Christendom en de Kerk te vinden blijven.

X_X_X_X_X

BIBLIOGRAFIE

AKKER, v.d. Wegen en Dwarswegen, Amsterdam, 1999
BADEL, P.Y., Introduction à la vie littéraire du Moyen âge, Paris, 1969
BESANÇON, Alain, Trois tentations dans l'Eglise, Paris, 2002.
BRINKKEMPER, Dick, Klaas Steur, een groot Volendammer 1905-1985, Volendam, 1993
CHARDIN, Teilhard, Comment je crois, Paris, 1933 e.v.
CHENU, M.-D., Une école de théologie Le Saulchoir, Kain-lez-Tournai, 1937
Théo, Encyclopédie Catholique pour tous, Paris, 1998
FAMERÉE, Joseph en ROUTHIER, Gilles, Yves Congar, Paris, 2008
FORTMANN, H.J.H.M. boekbespreking van Notities over de rechtvaardigmaking (K. Steur) in Actio Catholica 1946, pagina 157-160.
FOUILLOUX E., Une église en quête de liberté 1914/1962, Paris, 1998
HAAN, P. de, Van volgzame elitestrijder tot kritisch gelovige, webdoc.ubn.kun.nl/mono/h/haan_p_de/van_voelt.pdf
JACOBS J, Klaas Steur, in Trajecta 6 1997, Blz. 53/73
KONING, Piet, Schipper op, Schipper af, Edam, 2005
LAGROYE, Jacques, la vérité dans l'Eglise catholique, Paris, 2006
LAYENDECKER, Dr. L., Religie en conflict, Boom, 1967
ORAISON, Marc, Une morale pour notre temps, Paris, 1964
REMOND, René, Religion et Société en Europe, Paris, 1998
RIOUX, J.P., la France de la quatrième république, t 2, Paris, 1983
RORTY, Richard, De toekomst van religie, Kampen, 2006
SCHILLEBEECKX, Edward, Mensen als verhaal van God, Baarn, 1989
SCHOOF, Drs. T.M. o.p., Aggiornamento, Baarn 1968
SOMERS, VAN POPPEL, Catholic priests and the fertility transition among Dutch Catholics (1935-1970), 2003. cairn.info load_pdf
VLIET Van, C.T.M. van Vliet, Kerk met twee ogen, Kampen, 2002
WAGNER, Henri de Lubac, Paris, 2001
WESTHOFF, Hanneke, Geestelijke Bevrijders, Valkhof Pers, 1996
WIERINGEN J. van, Twee visies op geestelijke bevrijding bij Thomas van Aquino in de geschriften van Anna Terruwe, in: VEKEMAN, Herman, Bevestiging, erfdeel en opdracht, Damon (2004).

In chronologische volgorde van verschijnen:

STEUR, Klaas, Dogmatisch tractaat over het sacrament van het huwelijk, Paul Brand, 1947
STEUR, Klaas, Liefdesleven, Bussum, 1947
STEUR, Klaas, Het lied van Orpheus Bussum, 1947
STEUR, Klaas, Prof. Dr, Pr. Nieuwe theologie en de geloofsvertolking Warmond, 1951
STEUR, Klaas, Algemeen Priesterschap der gelovigen Katholieke Actie, 1953
STEUR, Klaas, in Pinkstervuur, maandblad voor de Katholieke Actie, 1953
STEUR, Klaas, Een die bleef, Volendam, 1971

Gesprekken met

Dick Brinkkemper, oud-directeur van de MAVO te Volendam
Pastor Jac. Kerklaan en huisgenote, kapelaan bij Pastoor Steur in de Zilk (1964)
Dhr Schrama, oud parochiaan in de Zilk